

2816

Ն. ԳՈՂՈՐՈՒՆԻՅ

ԼԵՅԱԿԱՆ ԻՆՏԵՐՎԵՆՏՆԵՐԻ ԶԱԽԶԱԽՈՒՄԸ

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ
XVII ԴԱՐԻ ՍԿԶԲԻՆ

9(27)
7-74

ՄԱՆՈՎԱԴԱՐԱՆԻ ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱԴԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1939

24 JAN 2006

30 MAY 2011

ՀԻՍՏ ՅԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

9(47)
Պ-74

ար

Ն.ՊՈՂՈՐՈԺՆԻՅ

ԼԵՋԱԿԱՆ ԻՆՏԵՐՎԵՆՏՆԵՐԻ ԶԱԽԶԱԽՈՒՄԸ

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ
XVII ԴԱՐԻ ՍԿԶԲԻՆ

ԹՄՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ

1939

22 JUL 1933

2816

Ն. ՊՈՂՈՐՈՒՅԻՑ

Լեհական ինտերվենտների ջախջախումը Մոսկվայի պետության մեջ XVII դարի սկզբին:

Գերբը նվերված է ուսական մեծ ժողովրդի հերոսական անցյալի ամենափայլուն եղերից մեկին՝ իր յերկրի ամբողջականության ու անկախության համար նրա մղած հաղթական պայքարին ընդդեմ լեհական ինտերվենտների, վորոնք խայտառակաբար վճռվեցին ուսական հողերի տերիտորիայից:

Գրքում արվում է XVII դարի սկզբի Մոսկովյան պետության ականատես զործիչների՝ Բորիս Կոկուկ, Մինինսկի և Պոմարսկիի բնութագրերը:

Գերբն ի նկատի յե առնված ընթերցող լայն շրջանների համար:

2604
39

Խմբագիր՝ Խ. ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ
Թարգմ. ԿՈՒՄԿՈՒՄԱՑՅԱՆ
Տեխ. խմբ. Խ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
Սրբագրիչ՝ Կ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Դրավիտի լիազոր՝ Կ.—2511 Պատվեր № 136, Տիբաթ 1000

Հանձնված է արտադրության 20 մարտի 1939 թ.

Մտորագրված է ապագրելու 1 ապրիլի 1939 թ.

Մանկավարժական Ինստիտուտի ակադրան, Մարքսի փող. № 17, Յեքեան

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԾՐԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄՈՍԿՈՎՅԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԵՋ XVI ԴԱՐԻ ՎԵՐՋՈՒՄ ՅԵՎ XVII ԴԱՐԻ ՍԿԶԻՆ

XVI Դարի վերջերին Մոսկվայի շուրջը Ռուսիայի հավաքման յերկարատե պրոցեսը հաջող կերպով ավարտված էր: Մոսկվայի պետությունն աճեց, դարձավ մեծ և ուժեղ տերություն, վորին պետք է հաշվի առնեյին հարևանները և վորի ամբողջությունն իրենց վրա զգում էին նրա թշնամիները: Սակայն, Մոսկվայի շուրջը Ռուսիայի հավաքումն առաջացրեց մի շարք ներքին հակասություններ, վոր խիստ սրվեցին XVI դարի վերջերին: Դրանց պատճառը հանդիսանում էր հետևյալը:

Առանձին անկախ իշխանությունների՝ բաժնեկալվածքների վոչնչացումով նրանց տերերը, վոր միայն նոմինալ կերպով կախում ունեյին Մոսկովյան թեմ իշխանից, ֆեոդալ տիրապետներից դառնում էին մեծ իշխանի ծառաները, նրանք ստիպված էին իրենց բաժնեկալվածքներից տեղափոխվել Մոսկվա և այստեղ ծառայության մտնել մոսկովյան թագավորի մոտ: Իշխանները նեղվում էին այդ կախումից, նրանք ամեն տեսակ արգելքներ էին հարուցում մոսկովյան թագավորի դեմ՝ Մոսկվայի շուրջը Ռուսիան համախմբելուն վերաբերող նրա ձգտումների դեմ:

Բայց այդ համախմբումը թելադրվում էր ուս ժողովրդի շահերով, վորն անցյալում խիստ տառապում էր Ռուսիայի մասնատումից և իշխանների յերկպառակություններից: Մասնատված Ռուսիան հեշտ ավար էր ներկայացնում թշնամի-հարևանների համար: XIII դարում նա նվաճվեց մոնղոլ-թաթարների կողմից. XIV դարի վերջում թաթարներից ազատվելու հաջող փորձ կատարեց Կուլիկովի ղաջաի ճակատամարտում՝ իր ուժերը համախմբելով Մոսկվայի մեծ իշխանի հիմնական ուժերի շուրջը:

Մոսկվայի թագավորի հաղթանակն իշխանիկների վրա և նրանց բաժնեկալվածքային (удельных) հավակնությունների շախմատում վերոջ քայլ ելին դեպի առաջ Մոսկովյան պետություն հետագա ուժեղացման ճանապարհին:

Իշխանիկների շախմատում կատարեց մոսկովյան թագավոր Իվան Ահեղը, վորը նախկին տիրակալող իշխանների հետնորդների վտանների տակից դուրս մղեց նրանց հզորություն հիմնական բազան՝ հողերի տիրապետությունը:

Ահեղը Մոսկվայի պետությունը բաժանեց յերկու մասի՝ կենտրոնականը—ոպրիչնինան, վորի հողերը տվեց իր հավատարիմ ծառաներին, մանրակալվածքավոր ազնվականությանը, և ծայրամասայինը—դեմշչինան, վորտեղ մեծ մասամբ բնակեցվեցին իրենց տիրապետություններից զրկված, ոպողիցիոն կերպով տրամադրված և մոսկովյան թագավորի կողմից Ռուսիան հավաքելու քաղաքականության դեմ արգելքներ հարուցող տիրակալող իշխանների սերունդները, այսինքն՝ մեծատոհմիկ իշխանները և բոյարները:

Այդ իշխանների և բոյարների կողմից դիմադրության ամեն տեսակի փորձերը, մոսկովյան թագավորի քաղաքականության նկատմամբ նրանց անբավականության յուրաքանչյուր արտահայտությունը խափանվում և պատժվում էին Ահեղի կտրուկ միջոցառումներով: Բավական իշխաններ ու բոյարներ այդ ժամանակ զրկվեցին իրենց գլուխներից, պաշտպանելով հին սովորությունները: Նրանցից վոչ քչերը տուժեցին զանազան հեռավոր վանքերում բանտարգելությանը և աքսորով:

Իշխանա-բոյարական ոպողիցիոն ժամանակավորապես ճնշվեց. իշխանների և բոյարների կողմից հին սովորությունները վերականգնելու փորձերը վերջացան կրակով. հաղթեց մոսկովյան թագավորը, վորն այդ պայքարում հենվում էր ամբողջ ուսու ժողովրդի համակրության վրա. բայց անմիապարժամ և նոր իրադրությունը հարմարված հին բոյարությունը չէր կարողանում ներել մոսկովյան թագավորին այդպիսի հաղթանակի համար. նա առիթի յեր սպասում վերադարձնելու իրեն այն, ինչ վոր նա կորցրել էր Ահեղի ժամանակներում:

Ահեղի անփորձերով վոչ լրիվ չափով ապահովված էր նաև մանրակալվածքավոր ազնվականությունը, վոր ոպրիչնիկների

ազան բազմությունը թափվել էր նախկին տիրակալող իշխաններ և բոյարների ավերված կալվածները: Մանրակալվածքավոր ազնվականներն ստանալով բոյարների հողերը, պարտավորվում էին մոսկովյան թագավորին իրենց ծառայությանը, ամենից առաջ զինվորական: Մոսկվայի պետության հզորությունն ավելանում էր ռազմական մարդկանց թվի անմասն հետ դուգընթացաբար: Մոսկվայի թագավորը շահագրգռված էր, վոր այդպիսի մարդկանց թիվը շատ լինի, վորոնք պատերազմի ժամանակ պետք է ներկայանային ռմիով, մարգով և զենքով: Այդ պատճառով ևլ նա ստիպված էր մեծատոհմիկ իշխաններից և բոյարներից խլված հողերը բաժանել կարելույն չափ ավելի մեծ թվով ազնվականների, վորի հետևանքով նրանց տիրապետություններն ավելի մանրանում էին և այդպիսով ավելի քիչ յեկամբարներ էին դառնում:

Մշտական պատերազմներն ու արշավանքները, վոր պետությունից մեծ միջոցներ և ջանքեր էին պահանջում, ծանր կերպով էին անդրադառնում ծառայող ազնվականության դրություն վրա: Փոքրիկ կալվածքները, վոր ազնվականներն ստանում էին իրենց ծառայության համար, մեծ ծախսերը, վոր կապված էին մշտական պատերազմների հետ, նոր հողերի վրա ավելի շուտով հարստանալու տենչը — այդ ամենը ազնվականների մեջ առաջացնում էր դժգոհության դրացմունք և նրանց զրդում էր ուժեղացնելու իրենց գյուղացիների շահագործումը: Գյուղացիները, չլիմանալով այդպիսի շահագործման, հեռանում էին մանրակալվածքավոր ազնվականներից: Ազնվականները, վոր ավելի ևս աղքատացել էին այդպիսի հեռացումներից, պահանջում էին իրենց մոտ յեղած գյուղացիներին ճորտացնել, և ամեն անգամ նոր պատերազմի և արշավանքի սկզբում դանդաղվում էին թագավորին իրենց դրության դժվարության մասին և թագավորական ծառայություն կատարելն իրենց համար անհնարին լինելու մասին:

Բայց և այնպես Մոսկվայի պետության մեջ ամենից ավելի անբավական և խնամադուրկ էին մնում գյուղացիները, վորոնց դրությունն ավելի ևս ծանրանում էր՝ շնորհիվ մանրակալվածքավոր ազնվականության դերի ուժեղացման: Շատ դուգացիներ փախչում էին իրենց կալվածատների ճնշումից զեպի

պետութեան ծայրամասերը, տափաստանները, այնտեղ կազմուած եյին կազակական ջոկատներ և ամբողջ բնակավայրեր: Փախած գյուղացիները Մոսկվայի պետութեան մեջ ամենից ավելի դյուրավառ նյութն եյին. նրանք չափազանց թշնամաբար եյին տրամադրված դեպի մոսկովյան կարգերն ու իշխող դասակարգերը:

Բայց նեղվելով Մոսկվայի պետութեան մեջ գոյութիւն ունեցող տնտեսական ու քաղաքական ճնշումից, սակայն, գյուղացիական լայն մասսաներն իրենց հռչակները գնում եյին մոսկովյան թագավորի վրա, վորը, ըստ նրանց ունեցած պատկերացման, ամբողջ ուստ ժողովրդի հայրն եր ու պաշտպանը և մենակ կարող եր բարեխաղել գյուղացիութեան ծանր դրութիւնը:

Այսպիսով, Մոսկվայում կային յերեք հասարակական խմբեր, վոր զգուհ եյին գոյութիւն ունեցող իրակարգից: Կալվածատերերի դասակարգն ու գյուղացիների դասակարգը կանգնած եյին իրար դիմաց. նրանց փոխադարձ հակասութիւններն անհաշտ եյին: Բայց կալվածատերերի դասակարգի ներսումն ել կային պայքարող խմբեր, այն է՝ մեծադարձ բոյարութիւնը, վոր փորձում եր սահմանափակել ցարական իշխանութիւնը, և մանրակալվածքավոր աղնվականութիւնը, վորը դուրս եր գալիս վորպես պաշտպան մոսկովյան թագավորի անսահմանափակ ինքնակալութեան և ընդդէմ բոյարական ոլիգարխիայի: Տվյալ ետապում նրանց հակասութիւնները խիստ սրված եյին. բացահայտ դասակարգային պայքար եր գնում. առանձին դեպքերում այս կամ այն կալվածատիրական խումբն աշխատում եր այդ պայքարում գյուղացիութեանն ոգտագործել իր կողմում:

Մոսկվայի պետութեան կառավարման մեջ աղնվականութիւնը շատ աչքի ընկնող դեր եր խաղում: Գյուղացիութիւնը ներկայացնում եր ազգաբնակչութեան ճնշող մասսան: Պետութեան ներքին բարդութիւնները (պատերազմներ, տարերային աղետներ և այլն) ծանր ճնշումով ընկնում եյին գյուղացիների վրա և նրանց ու աղնվականութեան միջև դասակարգային հակասութիւններ յարում եյին առաջացնում: Գյուղացիութիւնն այդպիսի մոմէնտներում ավելի խիստ կերպով եր զգում աղնվական շահագործման լուծը և ավելի ուժեղ կերպով ձգտում եր ազատվել նրանից, իսկ աղնվականութիւնն այդ դեպքերում ճիգ եր թափում, վորպեսզի պահպանի իր դասակարգային դիրքերը և

իրենից կախված ամեն ինչ անում եր, վոր իր կողմից որինադրված շահագործումը գյուղացիներին նկատմամբ վոչ միայն պահպանվի, այլ և ավելանա:

Այդ ամենն ուժեղացնում եր դասակարգային պայքարը և բարդացնում եր քաղաքական շրջադրութիւնը Մոսկվայի պետութեան մեջ:

XVII դարի սկիզբը նշված և այսպիսի բարդացումով:

Բորիս Գոգոլնովի (գահ հասնց 1598 թվին) թագավորութեան առաջին բարենաշու տարիներից հետո՝ 1601 և 1602 թվերին Մոսկվայի պետութեան մեջ սարսափելի սով յեղավ: Հացի գներն արտասովոր կերպով բարձրացան: Սովի հետ կապված աղքատութիւնն ու ծայրահեղ զրկանքները հարվածեցին բնակչութեան լայն մասսաները: Ժողովուրդը հազարներով մեռնում եր. չքավորներն ուտում եյին մզեղ, ծաւի կեղե, կատուներ, շներ և ամեն տեսակի գեշ: Նշվել են մարդակերութեան դեպքեր:

Ժողովրդական աղետի այդ ծանր տարիներին աղնվականներից շատերը, այն ել նույնիսկ հարուստներն ու անվանիները, վորպեսզի կրճատեն ուտող բերանների թիվն իրենց կալվածքներում, իրենց մոտից վճնդում եյին իրենց գյուղացիներին, դրանով հենց ավելացնելով սովյալների և անապատասանների թիվը:

Սովն ավելի քիչ չափերով կալով Մոսկովյան պետութեան հարավային ծայրամասերին՝ Կուրսկի և Սելերսկի յիւրիւրներին (Բրյանսկ քաղաքից հարավ ընկած շրջանը): Մոսկովյան պետութիւնից մասսայաբար այնտեղ եյին մեկնում փախածները, վորոնք իրենց ազատում եյին սովից և կալվածատիրական ճնշումից:

Սովը ծայրահեղորեն սրեց դասակարգային հակասութիւնները Մոսկվայի պետութեան մեջ. նա ավելի խիստ կերպով հակադրեց գյուղացիներին կալվածատերերի դեմ, աղնվական-կալվածատերերին՝ անվանի մեծատոհմիկ բոյարութեան դեմ, վոր ավելի քիչ եր տուժիլ ծանր սովի տարիներին հետեանքներից, և, վերջապես, այդ բոյարներին հակադրեց մոսկովյան թագավորի՝ Բորիս Գոգոլնովի դեմ:

Բոյարները Գոգոլնովին համարում եյին աղնվականութեան թագավոր: Գոգոլնովին ոպրիչնիկներից եր և Մոսկովյան

պետութեան կառավարման ասպարիզում ինքնակալութիւնն ամրացնելու տեսակետից Ահեղի քաղաքականութիւնն եր անցկացնում: Մեծագործ բոյարութիւնն ասում եր Գոգունովին: Բոյարութիւնը ժողովրդի մեջ լուրեր եր տարածում, թե բոլոր թշվառութիւնների մեղավորը Գոգունովն է, վոր ապրիրնի կերպով զավթել է թագավորական գահը և նրան հասնելու համար սպանել է այդ գահի որինական թագաժառանգին՝ Իվան Ահեղի վորդի Դմիտրիին: Դմիտրին, վոր իր մոր հետ ապրում եր Ուզլիչ քաղաքում, դեռ մինչև Գոգունովի գահ բարձրանալը մեռավ կամ սպանվեց: Այդ գործի հետաքննութիւնը վորոշակի վոչինչ չտվեց, և բոյարութեանը ձեռնադրելը ժողովրդի մեջ տարածել այդ վերսիսն, թե ժողովրդի թշվառութիւնն առաջանում է ի պատիժ Բորիսի՝ արքայորդի Դմիտրիի սպանութեան համար:

ԱՌԱՋԻՆ ԼԵՅԱԿԱՆ ԻՆՏԵՐՎԵՆՑԻԱՆ ՄՈՍԿՈՎՅԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Մոսկովյան պետութեան մեջ ծագած զժվարութիւններից վճռեցին ոգտվել ուստ ժողովրդի յերգվյալ թշնամիները՝ լեհական պաները: Մոսկովայի դեռ նրանց վարած յերկարատե պատերազմում (XVI դարի վերջում, Իվան Ահեղի ժամանակ) լեհերին չհաջողվեց նվաճել ուսական հողը: Լեհական թագավոր Ստեֆան Բատորիի զորքերը չարաչար պարտվեցին թե Պոլոցկի և թե Պսկովի մոտ:

Լեհական տիրակալող մաղնատ իշխան Վիշնևսկիին այդ պատերազմում յերեք անգամ ավերել եր Մոսկովյան պետութեան հարավ-արեւմտյան ծայրամասի յերկրները (Չերնիկովը, Նով-գորոդ-Սեմերսկին, Ստարոգուբը) և 1581 թվին Սուզդուտի դեռի վրայի ճակատամարտում արժանի դաս ստացավ Մոսկովյան զորքերից, վորոնք նրան հալածեցին Տրուբչեվսկ քաղաքը նրա կողմից ավերվելուց հետո:

Չհամարձակվելով բացարձակորեն դուրս գալ Մոսկովայի դեռ, պաները դիմեցին իրենց պրակտիկայում փորձված ինքնակոչութեան մեթոդին:

Լեհական պաներն այդ մեթոդը լայնորեն գործադրում

էին մոլդավական հոսպոդարութեան հավակնորդներին առաջ քաշելու վերաբերմամբ (հոսպոդարը մոլդավական տիրակալող իշխան է):

Մոլդավական կիսաանկախ պետութիւնը XVI դարի կեսից դառնում է ամեն տեսակի բախտախնդիրների պայքարի ասպարեզ, վորոնք իրենց հռչակում էին վորպես նախկին մոլդավական հոսպոդարների ժառանգորդներ:

Կեղծ-Դմիտրի I

Կարճ ժամանակի ընթացքում (XVI դարի կեսին և վերջին) մի շարք ինքնակոչ-բախտախնդիրներ լեհական շլախտայի և ստորին դնեպրյան կաղակների ոգնութեամբ իրենց իրավունքներն էին ներկայացնում այդ հոսպոդարութեան նկատմամբ: Լեհական մեծագործ ընտանիքներն ոժանդակում էին այս կամ այն հավակնորդներին, վորչափով վոր այդ շահավետ եր նրանց:

Ոգտագործելով Մոսկվայի պետութեան դժգոհութեանները, լեհական պաները վճռեցին դիմել Մոլդավիայում լայնորեն փոքր-ձրված իրենց այդ միջոցին: Վիշնևիցիկները, վոր անցյալում շատ անգամ եյին կողոպտել ու ավերել ուսումական յերկրները, շատ անգամ եյին պաշտպանել զանազան խաբեբաների՝ մուլդավական հոսպոդարութեան թեկնածուների անվան տակ, հանձնա առաջին ինքնակոչի դուքս բերին նաև Մոսկովյան դահի հավակնորդին:

Նրանցից մեկի, չգիտես՝ Ազամի, ին կոնստանտինի, կալվածքում առաջին անգամ յերեսց այն մարդը, վորն իրեն հայտարարեց իվան Ահեղ թագավորի կենդանի մնացած վորդի՝ Դմիտրի: Վիշնևիցիկներից մեկը՝ կոնստանտինն ամուսնացած եր Սանդուխի Վոեվոդա Մնիշկի աղջկա հետ: Իրեն Դմիտրի անվանող մարդը ներկայացվեց այդ Վոեվոդային, վորը կհաստատում հայտնի յեր փարթամ ապրելակերպով և հսկայական պարտքերով: Մնիշկը կալով ինքնակոչից վորպես մի միջոցի, վորը կարող և շտեկ նրա անձնական գործերը: Նա ինքնակոչի հետ պայմանավորվեց նրան տալու իր աղջկան՝ Մարինային, յեթե նա դառնա Մոսկովյան թագավոր: Ապագա «թագավորը» պարտավորվեց դրա համար առատաձեռնորեն պարգևատրել Մնիշկներին և Վիշնևիցիկներին: Մարինային, իր ապագա կնոջը, նա խոստացավ նվիրել ուսումական յերկու քաղաք՝ Նովգորոդն ու Պսկովը գավառներով միասին, իսկ աներոջը՝ Մնիշկին խոստացավ միանվագ տալ 200.000 լեհական զլոտի նրա պարտքերը վճարելու համար:

Վիշնևիցիկներն ու Մնիշկը թուղթ են ուղարկում կհաստանի զանազան կողմերը՝ կոչ անելով շլախտային մտնել ինքնակոչի գործերի մեջ: Պաներից նրանք, վորոնց աչքին յերևում եր ապագայում Մոսկովյան պետութեան նվաճումը և ուսումական յերկրների սահմաններում տիրակալելը, հոժարութեամբ բերում եյին իրենց ջոկատներն ապագա Մոսկովյան «ցարի» դրոշմերի տակ: Ինքնակոչի բանակառեղը յեկած պաների հետ մեկտեղ՝ այնտեղ յեկան նաև ճիզվիտները, վորոնք ձգտում եյին նոր յերկրներ միացնել կաթոլիկ յեկեղեցուն և դրանք յենթարկել Հռոմի պապին:

Ինքնակոչի գործն ավելանում եր բախտախնդիր տար-

րերով, վորոնք զեպի Մոսկվա արշավելու մեջ տեսնում եյին իրենց ոգուալ աղբյուրը: Կհական պաներն ամբողջապես դուրս յեկան Մոսկվայի դեմ:

Ինքնակոչի տերերն ու վոյեշնայները պնդում են, վոր նա ավելի շուտով անցնի լեհական սահմանը և նրա զորքերը խուժեն Մոսկովյան պետութեան սահմանները:

1604 թվի հոկտեմբերին Կեղծ-Դմիտրին անցավ Մոսկովյան պետութեան սահմանը: Սահմանագլխի քաղաքները, վոր թույլ կայազորներ ունեյին, չկարողացան լուրջ դիմադրութեան ցույց տալ նրան և առանց կովի անձնատուր եյին լինում ինքնակոչին: Լուրջ դիմադրութեան ցույց տվեց միայն Նովգորոդ-Սեվերսկի քաղաքը:

Ինքնակոչի յերեմալու լուրն սկզբում մեծ անհանգստութեան չպատճառեց Բորիս Գոդունովին: Նա ինքնակոչի ուժերն անբավարար եր համարում Մոսկվայի դեմ պայքարելու համար, իսկ ինքնակոչութեան հերյուրանքը՝ վորդրմելի արկածախնդրութեան: Սակայն բոյարներն այլ կերպ եյին նայում ինքնակոչի վրա: Նրանք վոչ առանց հիմքի նրա մեջ տեսնում եյին մի միջոց, վորով կարող եյին պայքարել Գոդունովի դեմ, տապալել նրան մոսկովյան թագավորների գահից և իշխանութեանը վերցնել իրենց ձեռքը:

Մոսկովյան զորքերի հրամանատար վոեվոդաները (զորապետներ—Մ. Ռ.) վոր սովորաբար բոյարական ավագանիների ներկայացուցիչներն եյին, դավաճանորեն անցնում եյին ինքնակոչի կողմը և թույլ եյին տալիս նրան իր ջոկատներով հեշտ կերպով շարժվել դեպի Մոսկվա:

Ինքնակոչի հրովարտակներով խարված գյուղացիները շատ տեղերում հավատացին նոր «խսկական» թագավորի ճշմարիտ լինելուն, վորից նրանք սպասում եյին իրենց ծանր վիճակի բարելավում, և նույնպես խմբերով անցնում եյին նրա կողմը:

Վտանգը, վոր սկզբում Գոդունովին թվում եր թույլ ու աննշան, աճեց, դարձավ նրա համար սպառնալի և բացառիկ: Բոյարների դավաճանութեանը յերերացրեց նրա գահը և Բորիսի առջև դրեց կյանքի և մահվան ճակատագրական հարցը:

Մոսկվայի պետութեան մեջ ծայրահեղորեն լարված դրութեան այդ հանդամանքներում 1605 թվի ապրիլին Բորիսն անսպասելի-

րեն մեռավ: Գահ բարձրացավ նրա 16 տարեկան Վորդը՝ Ֆյոդո-
րը: Մոսկովյան պետութեան մեջ տարբերութեան ամբողջացումը:
Կեղծ-Դմիտրիի կողմն անցավ Բորիսի թագավորութեան ամենա-
լավ վեհապետը և զորավար Պյոտր Բառանովը: Նույն 1605 թվի
հունիսին Կեղծ-Դմիտրիին արգեն Մոսկվայումն էր. այստեղ
նրան հռչակեցին Մոսկովյան թագավոր, իսկ Գոգոլենովի վոր-
դուն՝ Ֆյոդորին խեղդամահ արին Կեղծ-Դմիտրիի ագենտները:

ԼԵՇԵՐԻ ՏԻՐԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ: ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ԼԵՇԵՐԻ ԴԵՄ ՅԵՎ ԻՆՔՆԱԿՈՉԻ ՄԱՇԸ

Կեղծ-Դմիտրիի հետ Մոսկվա յեկան շատ լինելու: Նրանց
առաջին շոկատը, վոր ինքնակոչի հետ մտավ Մոսկվա, իր կազմում
ունեն 8.000 մարդ: Լեհերը Մոսկվա մտան, ըստ տարեգրի խոս-
քերի, «ռազմական կարգով . . . ասպաղենով և նիզակներով»: Նրանց
մուտքը նման էր նվաճված յերկրում հաղթողների յեր-
թին:

Մոսկովյան ու Վիշնևիցիները կարող էին լիակատար
հաղթանակ տանել: Ինչ վոր չէին կարող ձեռք բերել բացար-
ձակ կովում՝ նրանք ստացան խորամանկութեամբ և խաբեյու-
թյամբ: Ինտերվենտների զորքերը ուսական մայրաքաղաքումն
էին: Մոսկովյան պետութեան տերերը դարձան լեհական պա-
ները:

Մոսկվայում լեհերն իրենց չափազանց զայրացուցիչ կեր-
պով էին պահում. նրանք արհամարհանքով էին վերաբերվում
գեպի Մոսկվայի բնակիչները և ամեն քայլափոխում նրանց
հասկացնել էին տալիս, վոր նրանք Մոսկվային տալիս են
իրենց թագավորին: Լեհերի անբարոտականութեանն ուղեկցում
էր նրանց անպատկառ վերաբերմունքը գեպի ուրիշի ունեցված-
քը. նրանք խանութներից ձրիաբար վերցնում էին ապրանք-
ներ, չափազանց գոռոզաբար էին վարվում այն տների բնակիչ-
ների հետ, վորտեղ նրանց բնակեցրել էին. բացարձակորեն վի-
րավորում էին Մոսկվայի մարդկանց և ամեն կերպ ծաղրում
էին ուսական ժողովրդական սովորութեանները:

Այդ բոլորը չափազանց զայրացում էր մոսկովյաններին:

Անբավականութեանն ավելի ևս սաստկացավ, յերբ Մոսկվա ժա-
մանեց Կեղծ-Դմիտրիի հարսնացու պաճառ Մարինա Մնիշկը
լեհական շլախտիչներին յերկու հազարանոց նոր շոկատի հետ
միասին: Մարինայի ընդունելութունը շատ հանդիսավոր էր:
Միայն Մարինայի նվերների վրա Կեղծ-Դմիտրին ծախսեց
չորս միլիոն վոսկի ուբլուց ավելի: Շատ միջոցներ ծախսեց
նաև լեհ ազնվականների այն շքախմբի նվերների և տոնակա-
տարութեանների վրա, վորը Մարինայի հետ էր յեկել:

Այդ ամբողջ գոռոզ ու ամբարտավան շլախտան Մոսկվայի
վրա նայում էր վորպես նվաճված յերկրի, վորտեղ պետք է
հաստատեին իրենց կարգերը, իսկ ուս մարդկանց դարձնելու
էին իրենց հպատակները:

Մոսկովյանները ուշք դարձրին զենքի առատութեան վրա,
վոր լեհերը ներմուծում էին Մոսկվա: Մինչև ատամները զին-
ված, խոշոր զինվորական շոկատներով Մոսկվա մտնող ոտարեր-
կրացիները, կարելի չէր յենթադրել, յերբեք ել խաղաղ նպա-
տակներ չունեցին: Կեղծ-Դմիտրիի հարսնացուն՝ Մարինան
Մոսկվայում լեհական քաղաքականութեան բացարձակ կերա-
ւոյն էր հանդիսանում: Լեհական թագավոր Սիգիզմունդ III-ը,
ուղարկելով Մարինային Մոսկվա, նրան խիստ հրահանգ տվեց,
վորպեսդի նա Մոսկովյան թագուհի լինելով, ամենից առաջ հոգ
տանի Լեհաստանի շահերի մասին: Մարինան Սիգիզմունդին
խոստացավ ընդմիշտ մնալ նրան հավատարիմ հպատակ:

Մարինայի Մոսկվա ժամանելուն պես սկսվեցին աղմկալի
տոնակատարութեաններն ի պատիվ ինքնակոչի և Մարինայի
պսակադրութեան: Ընդամին լեհերն ու ինքնակոչը բոլորովին
հաշվի չէին առնում ուսական սովորութեաններն ու ժողովը-
դական շահերը: Մոսկվայի բնակչութունը, իր հայրենի քաղա-
քում լեհ պաների անպատկառ տիրակալումից զայրացած, տես-
նելով, վոր ինքնակոչը Վիշնևիցիների և Մնիշկիների ձեռքում
խաղալիքից ավելի բան չէ, չկարողացավ այլևս լուռ վկա լինել
նրանց կողմից ուսական ամեն ինչի վտանահար լինելուն:

1606 թվի մայիսի 16-ի լույս 17-ի գիշերը Մոսկվայում
ապստամբութուն բռնկվեց լեհերի դեմ: Ապստամբները զրավե-
ցին Կրեմլը և ջախջախեցին այնտեղ նստած լեհերին: Դրանից

ոգտվելով, բոյարները դավադրութիւն կազմեցին և ինքնակոչին սպանեցին: Սկսվեց Մոսկվա յեկած լեհական պաների ջարդը: Նրանցից շատերը մայիսի 16-ի լույս 17-ի գիշերը վոչնչացան: Ապստամբած ժողովրդի կատաղութիւնն ամենից առաջ ուղղվեց ինքնակոչի փաստացի տերերի՝ Մնիշեկների և Վիշնեվեցեկների դէմ: Զարդից վողջ մնացած պաներին առաջարկվեց վերադառնալ Լեհաստան, Մոսկվայում թողնելով կողոպուտն ու նվերները, վոր ստացել էին ինքնակոչից:

Սյապիսով, լեհերի առաջին ինտերվենցիան Մոսկվայում կրախի յենթարկվեց: Լեհական պաների կողմից Մոսկվայի պետութայն նվաճումը չիրադրեց:

ԲՈԼՈՏՆԵԿՈՎԻ ԳՅՈՒՂՍՑԻԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

Ինքնակոչից հետո Մոսկվայում թագավոր յեղավ մեծատոհմիկ բոյարին և իշխան Վասիլի Շույսկին: Առանց ամբողջ ուսուսական յերկրի համաձայնութայն Մոսկվայում կարմիր հրապարակի վրա նրան թագավոր «հռչակեցին» բոյարներն ու վաճառականները: Մնացած ժողովուրդը՝ չքավորները, տնայնագործները, մանր առևտրականները քաղաքներում, բազմաթիվ գյուղացիները գյուղերում և նույնիսկ մանր կալվածքավոր ազնւականները դեմ էին Շույսկու թեկնածութայնն իբրև թագավորի: Քաղաքի և գյուղի չքավորներն առաջվա պես ծանր դրութիւնից յեղք էին վորոնում «իսկական» թագավորի մեջ, վորը պետք է, ըստ նրանց պատկերացման, ազատեր իր ժողովրդին ծանր ճորտական վիճակից:

Սպանված կեղծ-Դմիտրիի դիակը դուրս եկած եր Մոսկվայում կարմիր հրապարակի վրա ընդհանուր տեսողութայն համար, իսկ Մոսկվայից դուրս արդեն բոլոր քաղաքներում և գյուղերում լուր եր շրջում, վոր Դմիտրի թագավորին չեն սպանել, նա ազատվել և և շուտով նորից կվերադառնա Մոսկվա և այնտեղ կգրավի իրավունքով իրեն պատկանող Մոսկովայն դահը:

Մոսկվայի պետութայն ծայրամասում, Սեվերսկի յերկրում, սկսեցին հավաքվել Մոսկվայից բոլոր զժգոհները՝ փախստական գյուղացիները, բոյարական ճորտերը, կազակները: Նրանք կազմում էին ջոկատներ, վորոնք պատրաստ էին Մոսկվայի վրա շարժ-

Իվան Բոլոտնիկովը Տրոյցկի գյուղի մոտ:

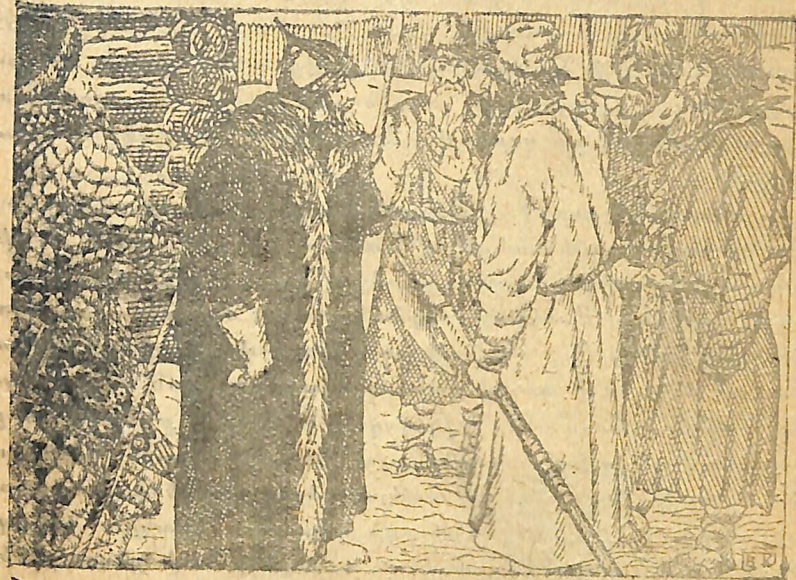
վելու, փորպետի ախտեղ գահ նստեցնեն իրենց գյուղացիական թագավորին: Այդ ապստամբներին առաջնորդ դարձավ փախըստական ճորտ Իվան Բոլտանիկովը: Այդ մարդը մինչ այդ յեղել էր թաթարների մոտ գերի, թյուրքական թիանավերի վրա ստրուկ, բախտի բերմամբ ընկնելով վեհեախի, նա այդտեղից անցավ Լեհաստան, փորտեղից վերադառնում էր Մոսկվա և ճանապարհին հարեց կաղակա-գյուղացիական շարժմանը, վորն ուղղված էր Մոսկվայի դեմ:

Իր շուրջը հավաքելով մոտավորապես 12.000 մարդ, Բոլտանիկովը նրանց հետ շարժվեց դեպի Կրոմի, գլխովին ջարդեց ցարական Վոեվոդա Տրոբեցկիին և նրան յետ շարտեց դեպի Ուրյո: Կրոմիի տակ ցարական զորքերի կրած պարտության հետեվանքները հսկայական էին: Քաղաքները մեկը մյուսի յետեվից անցնում էին Բոլտանիկովի կողմը, վորը մի անգամ ևս ջարդեց ցարական զորքերին Տրոբցկի գյուղի մոտ, Մոսկվայի մերձակայքում: 1606 թվի հոկտեմբերի վերջերին Բոլտանիկովը մոտեցավ Մոսկվային և այստեղ բանակ դրեց Կոլոմենսկի գյուղի մոտ: Բոլտանիկովի զորքերը հսկայական ուժ էին ներկայացնում, վորի դիմաց Շույսկին վոչինչ չունեի հակադրելու: Թվում էր, թե մի ձիգ էլ և Բոլտանիկովը Մոսկվան կգրավի:

Բայց այստեղ յերևան յեկան Բոլտանիկովի բանակի ներսում յեղած հակասությունները:

Բոլտանիկովի կողմն էին անցել շատ ազնվականներ, վորոնք զժգոհ էին Շույսկուց՝ վորպես բարձր մեծատոհմիկ ազնվականության ներկայացուցչից: Շույսկին ձգտում էր պաշտպանել հին մեծատոհմիկ բոյարության դասակարգային շահերը, վորը հակասում էր մանր կալվածքավոր ծառայող ազնվականների ցանկություններին: Վերջիններին առաջնորդն էր ոչազանցի ազնվական Լյապուևովը: Բոլտանիկովի զորքի մեջ այդ ազնվականության զգալի խմբի գլուխ կանգնած էր հարյուրապետի վորդի Իստոմա Պաշկովը:

Մինչև Մոսկվա ազնվականները Բոլտանիկովի հետ միասին էին գնում, զրանով նրանք խախտում էին իրենց համար առելի Շույսկիի գահի ամրությունը: Իսկ յերբ Շույսկիի դրությունը դարձավ կրիտիկական, նրանք տեսան, վոր իրենք գյուղացիների հետ ուղեկից չեն:

Բոլտանիկովի զորքերը

Բոլտանիկովի հաղթության և Շույսկիի տապալման դեպքում իրենք չէին լինելու յերկրի տերերը: Տերեր են դառնալու ճորտերն ու կազակները:

Այդ վերջինում ազնվականների համոզված լինելը բղխում էր այն թուուցիկներից, վոր Բոլտանիկովն ուղարկում էր Մոսկվայի բնակչությանը: Ազնվականները հազորդում էին միմյանց, վոր այդ թուուցիկներում Բոլտանիկովն ու իր գործակիցները «հրամայում են բոյարական ճորտերին՝ կոտորել իրենց բոյարներին, նրանց կանանց, վոտջինաները (հայրենական կալվածքները) և կալվածքները խոտտանում են նրանց, շողակրատներին և անանուն գողերին հրամայում են ջարդել վաճառականներին և բոլոր առևտրական մարդկանց, նրանց ունեցվածքը կողոպտել, նրանց՝ այդ գողերին կանչում են իրենց մոտ, ուղղում են սուլ նրանց բոյարություն, վոեվոդություն, առաջին պաշտոնները և գալիրություն»:

Յեւ ազնվականները վորոշեցին, վոր իրենց ավելի շահավատ ե Շուշակին ծառայել, քան թե հետո կոտորվել իրենց ճորտերի ձեռքով: Նրանք Բոլոտնիկովից անջատվեցին, և նրանից ծածուկ, Լյապունովի առաջնորդությամբ, հեռացան Մոսկովա: Բոլոտնիկովի զորքի մեջ մնաց միայն Պաշկովը իր զորախմբով:

Ցարական զորավար Սկոպին-Շուշակին, անսպասելիորեն իր ուժերի ավելացում ստանալով՝ Մոսկվայի կողմն անցած ազնվական աշխարհագորի հաշվին, շարժվեց Բոլոտնիկովի վրա և Կոտլի գյուղի մոտ, Մոսկվայի մերձակայքում, ուժեղ պարտություն հասցրեց նրան: Բոլոտնիկովի զորքերը կոպում եյին քաջաբար, մարտի մեջ ցույց տալով բացառիկ համառության և հմտության որինակներ, մարտական «գործողությունների» ընթացքում բոլոտնիկովյան աշխարհագորի մարտիկները լայնորեն ոգտագործում եյին հողային ամրությունների սխտեմը. արիաբար դիմակայում եյին հակառակորդի հրետանու կրակին. կարողանում եյին կառուցել շարժական ամրոցներ՝ «վազենբուրգներ»: Այդ բոլորը պայմանավորում են Բոլոտնիկովի պայքարի համառությունն այն զորքերի դեմ, վոր զուրս եր բերել Վասիլի Շուշակի թագավորը: Բայց Կոտլի ճակատամարտում կռվի վրձնական բռնկին Իստոմա Պաշկովը նույնպես դավաճանեց Բոլոտնիկովին և անցավ նրա թշնամիների կողմը: Բոլոտնիկովը ջարդվեց: Նա առաջ փախավ Կալուգա, այնտեղից ել Տուլա, վորտեղ պաշարվեց Շուշակի զորքերով, այնտեղ հանձնվեց թագավորի զթաարտությանը և վերջինի հրամանով աքսորվեց Կարգոպոլ քաղաքը, վորտեղ նրան խեղդեցին գետի մեջ:

ՅԵՐԿՐՈՐԻ ԼԵՀԱԿԱՆ ԻՆՏԵՐՎԵՆՑԻԱՆ

Բոլոտնիկովի գլխավորած գյուղացիական շարժման ջախջախումը Շուշակին չազատեց վտանգից: Սեվերսկի յերկրի կողմից նորից լուր հասավ, վոր այնտեղ յերեվացել ե Դմիտրի թագավորը: Իրոք, սեվերսկի Ստարոգուբ փոքրիկ քաղաքում հայտնվել եր մի մարդ, վորն իրեն անվանել եր Դմիտրի՝ Իվան Ահեղ թագավորի վորդի: Իսկապես թե նա ով եր, նույնպես հայտնի չե, ինչպես առաջին ինքնակոչի վերաբերմամբ, բայց նա

լին պաների զավթողական քաղաքականության համար նույնպիսի գործիք եր, ինչպես վոր առաջին ինքնակոչը: Միայն Մոսկվայում առաջին ինքնակոչի ջախջախված տերերին՝ Վիշնևկեցիներին և Մնիշկեներին այժմ փոխարինել եյին ուրիշ «տերեր» ու «կազմակերպիչներ»:

Ինքնակոչի շուրջն սկսեցին հավաքվել լեհական ջարդված դրուժինաների մնացորդները, վոր վճռված եյին Մոսկվայից: Լիտվայից կեղտոտ արկածախնդիրների ջոկատի հետ յեկավ պան Բուդիրոն, նրա հետեից՝ Մեխովեցկին, Ռոժինսկին: Յերեք հազարի չափ զորք հավաքելով, յերկրորդ ինքնակոչը նրանց հետ շարժվեց Մոսկվայի վրա: Ճանապարհին նրան միացան Վալավսկիի, Տիշկովիչի, Լիսովսկիի և ուրիշների լեհական ջոկատները:

1608 թվի գարնանը ինքնակոչը Բոլսովի մոտ ջարդեց ցարական զորքին, անարգել կերպով հասավ մինչև Մոսկվա և այստեղ բանակ դրեց Տուշինո գյուղի մոտ, վորի պատճառով ևլ պատմության մեջ մտել ե «Տուշինոյի գող» անունով: «Գող» անունն ինքնակոչին տվել ե ժողովուրդը, զրանով հաջող կերպով բնորոշելով ինքնակոչի շարժման իսկական բնույթը:

Տուշինո գալու մոմենտին ինքնակոչն ուներ 18.000 ձիավոր մարդիկ և 2.000 հետևակ լեհեր, 13.000 զապարոժյան կազակներ և 15.000 Դոնի կազակներ:

«Տուշինոյի գողը»

Մոսկվան ուժեղ կերպով ամրացված եր և պաշտպանվում եր յոթանասուն հազարանոց զորքով՝ յերիտասարդ, բայց տաղանդավոր զորապետ Սկոպին Շուշակի հրամանատարությամբ: Ինքնակոչը չհամարձակվեց գրոհել մայրաքաղաքը: Տուշինոյի մոտ ամրացած բանակ դնելով, նա հույս ուներ Մոսկվան տիրելու յերկարատեղ պաշարման միջոցով: «Տուշինոյի գողի» բանակատեղը ժամանեց Մարինա Մնիշկի, ինքնակոչին իրեն ամուս-

սին ճանաչեց, փորը ընակաւթյան աչքում, ինչպես հույս ունեւ
կեղծ-Դմիտրին, պիտի բարձրացնէր նրա ապագա խոշոր հաջողու-
թյան շանկերը:

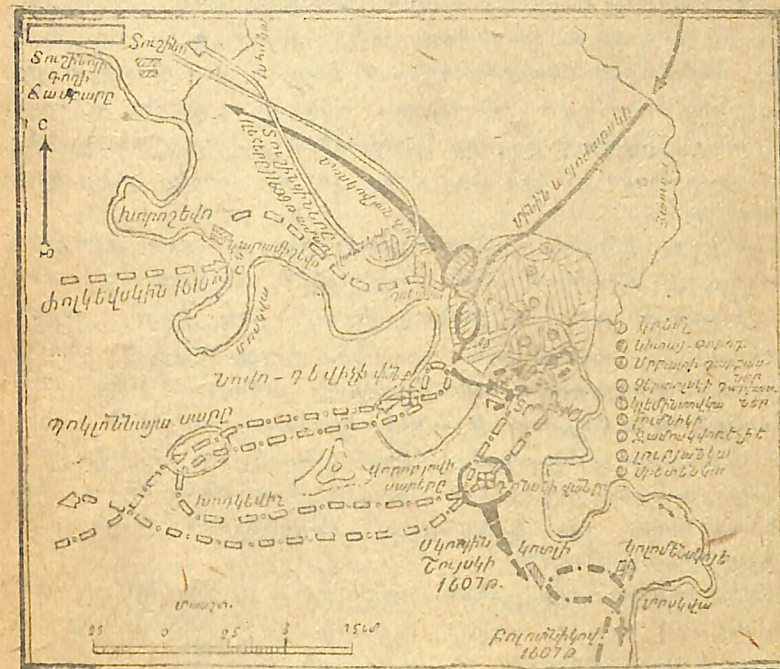

Լեհական զորքեր

Բայց այդպես չէին հաշիվ անում ինքնակոչին շրջապա-
տող բաղձաթիվ Ռոմիսկինները, Մեխովեցկինները, Զբրովսկինները
և այլ խարհաբանները, փորձնք Լեհաստանից յեկել էին ինքնա-
կոչի մոտ և ծարավի եյին-անհապաղ կողոպուտի և բնակիչնե-
րին ավերմունք հասցնելու:

Նրանցից մեկը, Յան Մապեգան, լեհական թագավորու-
թյան կանցլերի յիդրայրը, փորն իր հայրենիքում զատապարտված
եր անգուսպ և կամայական լինելու համար, փորպեսզի Տուշինո-
յում անդործ չնստի, ձեռնարկեց Տրոյեցկ-Սերգիևի վանքի
պաշարմանը, հույս ունենալով այն առնելուց հետո ստանալ մեծ
ավար: Մի ուրիշը՝ Լիսովսկին, մի կեղտոտ արկածախնդիր և
զոռ, այդ ժամանակ իր ապագատակութուններով ամայացնում
եր Ռյազանի, Վլադիմիրի և Նիժնիորոգի մարզերը: Առանձին

լեհական ջոկատներ, նույնպիսի Մապեգանների և Լիսովսկիների
առաջնորդութամբ, շարժվեցին Մոսկվայից դեպի հյուսիս, կո-
ղոպաւելով և ավերելով քաղաքներն ու գյուղերն ընդհուպ մինչև
Վոլոգդա:

Պայքարը Մոսկվայի շրջանում 1607—1611 թվերի ժամանակաշրջանում:
Լեհերի բռնությունից ու կողոպուտներից հառաջանք ու
փոքր բարձրացավ ամբողջ ռուսական յերկրում: Ժողովուրդը, փոր
սկզբում անկեղծորեն հավատում եր ցարի պաշտպանությանը
և հետո միայն հասկացավ «գողին», սկզբում իր զանգատներով
զիմում եր նրան: «Տուշինոյի գողի» բանակաւանդն եյին ուղար-
կելվում աղերսագրեր ու խնդիրքներ՝ բնակչութունը լեհերից
պաշտպանելու մասին:

«Տեր-Թագավորին», զրված և նրանցից մեկում, ամբողջ
Ռուսիայի մեծ իշխան Դմիտրի Իվանովիչին ծնկաչոք խնդրում
և աղերսում են քո ժորքերը, թագավորական, ազգատ, կողոպ-
տելված ու հրգեհից առւած գյուղացիները: Կորանք մենք, ա-

վերվեցինք քո ուղիքի մարդկանցից. ձիերը, կովերը և ամբողջ կենդանիները խլված են, իսկ մենք ինքներս հրկիզված ու չարված ենք. մեր բոլոր տներն այրված են, և ինչ վոր աշորայի հաց ունեցինք, այն էլ վառվեց, իսկ մնացած հացը քո տեղավորած մարդիկ կախեցին և քամհարեցին: Մենք, քո վորքերը, այժմ թափառում ենք մութալով, սպրեւելու և ուտելու բան չունենք, կանանցով միասին մեռնում ենք սովահարությունից և ելի մեզնից են ուզում քո հարյուրապետները փողն ու պաների կերակուրը. փողի կողմից կանգնած ենք տանջանադանձման հրապարակում¹⁾, իսկ փող մենք վոչ մի տեղից չենք կարող վերցնել²⁾:

Յերկրորդ խնդիրքը կալվածատիրոջից է. «Իմ գյուղում կանգնած է քո պրիստավ պան Մուշիցիին. իմ վորդուն ուժով վերցրեց ինձնից իր մոտ, բանակավայրը, իսկ ինքը յուրաքանչյուր գիշեր գալիս է ինձ մոտ, ինձ անից դուրս է անում, հաց չի տալիս, իսկ հարսիս բռնությամբ իր անկողնում է պահում»:

Առանձնապես վայրագություններ եր անում վոմն պան Նալիվայիտ, վորն ըստ աղերսագրերի «չատ մարդկանց, աղնվականների և բոյարական վորդիների մահվան աստիճանի ծեծում եր, ցցի նստեցնում, իսկ կանանց ու վորդիներին խայտառակում և գերի վերցնում»:

Ամեն կողմից բողոքներն ասում էին մի բանի մասին՝ «գալիս են մեզ մոտ լիս ուղիքի մարդիկ, մեզ ծեծում են ու տանջում, և կենդանիները հափշտակում»:

ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏ ՄՈՍԿՎԱՅԻ ՏԱԿ

Մինչ այդ ինքնակոչ «թագավորը» շարունակում եր անհուսալիորեն քաջ գալ Մոսկվայի մոտ: Նրան շրջապատող լեհերը, չկարողանալով աիբել Տրոյցե-Սերգիևսկի մայրավանքին և վախենալով թե իրենց ուժերը դեռ ու դեռ կկորչեն ռուսական զանազան քաղաքների վրա կատարվող մանր կողոպտիչ արշավանքներում, 1609 թվի գարնան Մոսկվայի վրա վճռական հարձակման ձեռնարկեցին:

1) «Կանգնել տանջանադանձման հրապարակում» նշանակում է, հրապարակ հանվել իբրև անվճարունակ պարտապան, վորին ամեն մի անցնող կարող եր ծեծել և ստորացնել:

2) Մոլովով. Ռուսաստանի պատմություն. հատ. 8, էջ 369:

Հոգեգալստյան ուրը, հունիսի 5-ին ասում է տարեգիրը, ամբողջ Տուշինոյի բանակն իր տեղից յիլավ և արշավեց Մոսկվայի վրա:

Առջևից կայտառ, փրփրակալած արդամակներ¹⁾ վրա արշավում էին լեհական ձիավորները: Նրանց յետևից հզոր, խալտարողիտ բազմությամբ շարժվում էին կազակները: Կազակների յետևից գալիս եր հետևադուրը, գլորում էին թնդանութները, ձոձում էին գումակները: Հսկայական զորքը, նեղ յերիզի պես ձգվելով ճանապարհի յերկարությամբ, դանդաղորեն շարժվում եր դեպի Մոսկվա՝ վստահ լինելով իր հաղթանակի վրա:

Բարձրաձայն նվագում եր յերաժշտությունը, զարկում էին թմբուկներն ու ծնծղաները. արևի տակ փայլում եր դեռ ու դրահը. հեծյալները բորբոքեցնում էին իրենց ձիերին, սըրարչավ առաջ նետվելով նիզակն ի ձեռին, կամ կոտորում էին յերևակայական հակառակորդին: Ամբոխի մեջ աղմուկ եր տիրում. լսվում էին առանձին կանչեր. հնչում էին հրամանի բառեր: Զորքն անցնելով խիմկան, ալիքի պես քշվում եր դեպի Սոդինկա գետի գետանցը: Սոդինկայի մոտ, հակառակ կողմի բլրակի վրա, կանգնած եր մոսկովյան պահպանաշուկատը: Պաշտպանվելով «գուլյայ-գորոդներով» (տես 28 էջում) և հսկելով աշից անտառի յելքի վրա ու ձախից Մոսկվա-գետի անցարանների վրա, պահակներն արիարար դիմավորեցին տուշինցիներին: Մարտն սկսվեց:

Մոսկովցիների կրակի տակ լեհերը փորձում էին ձեղքել անցնել Սոդինկան: Բայց ամեն անգամ, հենց վոր նրանց հեծելազորն իջնում եր դեպի գետը, բացվում էին «գուլյայ-գորոդները», նրանց յետևում թագնված հրանոթները կրակում էին, և տուշինցիները, մոսկովյան հրետանու կրակից հնձվելով, անկարգ կերպով յետ էին շարժվում:

Պահպանաշուկատի սուրհանգակն շտապում է Մոսկվա՝ լուր տանելով լեհերի հարձակման մասին, իսկ այդ ժամանակ լեհական հեծելազորը քողարկելով իր գործողությունները Սոդինկայի վրայից անցնելու նոր ու նոր փորձերով, վարգավաղ-

1) Արդամակը թյուրքմենական վառվուն ձի յի—Ման. Թարգմ.

քով (на рысах) գնում եր գեպի ձախ Կոպտեմսկի անտառը շրջանցնելու համար:

Թիկուհիքից ինչ վոր մեկի խուճապային աղաղակը՝ «Լեհերը» — խառնեց Մոսկովյան շարքերը: Մարտական կարգը յերերաց: Լեհական հեծելազորը, շրջանցնելով անտառը, ձախ կողմից գրոհեց Մոսկովյան պահպանաշուկատի վրա: Թեից իրենց հրետանին պաշտպանելու համար «գուլյայ-գորոդները» տեղափոխելն ուշ եր: Թշնամին գրոհեց միաժամանակ ճակատից և թևից: Ռուսական «նարյաղը», այսինքն՝ հրետանին դարձավ լեհական հեծելազորի առաջին ավարը:

Հետևակազորը, թողնելով իր «գուլյայ-գորոդները», վոր այժմ իրեն չեր պաշտպանում հակառակորդից, կռվով սկսեց քաշվել գեպի Մոսկվա, իր թևով հարելով Մոսկվա-գետին:

Տուշինյան հետևակի գետանցումը Խոդինկայի վրայով շատ դանդաղ եր ընթանում: Այդ փրկեց մոսկովյան պահպանաշուկատին վերջնական ջախջախումից: Քողարկվելով գետափով և թփուտներով, մոսկովյան ստրելեցներն ու ռազմիկներն արդեն մոտենում էին Վազանկովոյին, ամեն բողե յետ մղելով լեհական հեծելազորի գրոհները:

Կեստրն անցել եր: Քաջարի ջոկատի ռազմամթերքը վերջանալու մոտ եր: Խոդինկայի կողմից մարտական կարգով շարվում և գեպի Մոսկվա յեր առաջանում այս ամիս անցած տուշինյան զորքը: Թվում եր, թե ջոկատի վերջին ժամերը հաշված են:

Բայց այդ ժամանակ պահպանաշուկատը նկատեց մոսկովյան զորքի ծանոթ ուրվագծերը, վոր Մոսկվայի կողմից մոտենում եր պահպանաշուկատին: Մեծ գնդին առաջնորդում եր իշխան Կուրակինը, աջ թևի գնդի հրամանատարն եր Գուլիցինը, ձախին՝ Լիկովը:

Մոսկովյան զորքը միահամուռ կերպով հարվածեց լեհերին: Մոսկովյան պահպանաշուկատի կողմից կաշկանդված լեհական հեծելազորը թույլ կերպով պատասխանեց այդ հարվածին: Նրա շարքերը արագորեն խառնվեցին և նա, աշխատելով պահպանել կարգը, աճապարանքով սկսեց քաշվել գեպի իր հետևակազորը:

Մոսկովցիների գրոհը տուշինցիների վրա այժմ ընթացավ յերկու կողմից՝ Մոսկվայից հարձակվող գնդերից և պահպանաշուկատից, վոր ազատվել և շարունակում եր կռվել:

Առաջվա պես իր թևով կաշկելով գետափին, այդ ջոկատն սկսեց անցնել տուշինցիներին թիկունքը: Տուշինցիները վախենալով, վոր մոսկովցիների այդ զորաշարքը կկտրի իրենց բաղայից՝ Տուշինոյից, նրանք սկսեցին նահանջել գեպի Խիմկա գետը, վորպեսզի նրա վրայի գետանցները պահեն իրենց ձեռքում:

Մոսկովյան զորքն ուժեղացրեց ճնշումը տուշինցիների վրա, և Խիմկա գետը շուտով դարձավ Մոսկվայի վրա հարձակվող տուշինյան ուժերի գերեզմանը: Մոսկովյան հրետանու կրակը, վերակենդանանալով նուշինսկ այն հրանոթների կողմից, վոր առավոտյան զրավել էին լեհերը, այժմ լեհերին ամբողջ խմբերով քշում եր գեպի գետը, վորտեղ նրանք կամ դիմադար գնդակահարվում էին ամից, կամ ջրում խեղդվելով վոչնչանում էին:

Համարյա ամբողջ լեհական հետևակազորը, վոր գտնվում եր Տուշինոյի բանակում, վոչնչացավ այդ մարտում: Յերկրորդ լեհական ինտերվենցիայի ուժերը վերջնականապես ջարդվեցին: «Գուդը» մի վորոշ ժամանակ դեռ գոյություն ուներ, բայց լեհական պաների մտադրությունն ինքնակոչների նկատմամբ յերկրորդ անգամ չարաչար կործանվեց: Իսկ ռուսներն այդ կռվում ցուցաբերեցին նուշնպիսի քաջություն և վճռականություն, ինչպես Կուլիկովո դաշտի ճակատամարտում և Չուդ լճի սառցի վրա մղված մարտում:

ՁԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

1609 թ. ամռանը Մոսկվայի մոտ յեղած մարտը մեր առջև բաց է անում մոսկովյան և լեհական ուժերի այն ժամանակվա կառուցվածքի, վարժվածքի, սպառազինման և տակտիկայի առանձնահատկությունները:

Յերկու կողմից ել դուրս էին գալիս անկանոն զորքեր:

ԼԵՇԱԿԱՆ ՁՈՐՔԸ

Լեհական կողմում մենք տեսնում ենք ձեռնարկուներ, վոր լեհական շլյախտայից կազմված ջոկատների պետեր են: Նրանց ջոկատները կոմպլեկտավորվում էին մանրակալվածքավոր, սնանկացած շլյախտայից, ճորտերից, իշխանական սպասավորներից կամ ամեն տեսակ թափառաշրջիկ վարձ-

կան խուժանից, վորը պատրաստ եր փողի համար պատերազմել այն կողմից, վորը դրա համար ավելի թանգ կվճարի: Այդ պիտիք եյին Սապեգայի, Լիսովսկիի, Ռոժինսկիի, Զորոբովսկիի և շատ ուրիշ լիհական առաջնորդների ջոկատները, վորոնք յեկել եյին Մոսկվայի պետութիւնը կողոպտելու և ոգուտի նպատակով: Կային ջոկատներ, սովորաբար շլախատայից կամ կազակներէց, վոր կազմուում եյին ընկերութեան սկզբունքով: Ընկերութեան ընտրուում եր առաջնորդ, սահմանում եր կարգապահութեան և ներքին կարգի կանոնները և մնացած բաներում գործում եր սովորական պանական ջոկատների սկզբունքով:

Նույնպիսի տիպի համեմատ եր կազմուում նաև թագավորական զորքը՝ միայն այն տարբերութեամբ, վոր նրա կազմում մեծատոհմիկ պաներն ավելի շատ եյին և կային վարձկան գերմանական գնդապետներ՝ հրետանային և ինժեներական գործի մասնագետներ: Թագավորն իր զորքի մեջ միայն անվանական պետ եր: Յուրաքանչյուր պան կուում եր այնքան ժամանակ, քանի դեռ այդ նրան ձեռնտու յեր, յեթե այդպիսի ոգուտը վերանում եր, նա լքում եր մարտի դաշտը և իր մարդկանցով հեռանում սեփական կալվածքները:

Լեհական ջոկատների սպառազինութիւնը կազմված եր նիզակներից, թրադաշույններից, կամ թրերից և հրացաններից: Կազակների զենքն եր կարճ տեղը, պատրուկավոր հրացանը կամ նետ ու աղեղը և սակրը: Բանակի սպառազինման մեջ եր մտնում թեթև և ծանր հրետանին: Ավելի մեծազարմ և հարուստ ռազմիկները արշավանքի յեկում են ձիով, ունենալով ողազբահներ և փետրազարդ սաղավարտներ:

Սպառազինութեամբ և մարտական պատրաստականութեամբ լիհական զորքը յետ չեր մնում իրեն ժամանակակից արևմտյան յեվրոպական զորքերից: Նրա հիմնական թերութիւնն ընդհանուր անկարգապահութեան մեջ եր և այն, վոր զորքի մեջ բացակայում եր միասնական ղեկավար կենտրոնը:

Լեհական զորքը բազմաթիւ առանձին ջոկատների խառնահավաք եր. նա վոչ մի բանով ցեմենտավորված չեր, և նրա առանձին ջոկատներն ուղած ընկերային կարող եյին նրանից հեռանալ կամ ընդհանուր շահերին հակադրել իրենց շահերը:

ՄՈՍԿՈՎՅԱՆ ԶՈՐԲԸ

Մոսկվայի պետութեան զինված ուժերի հիմնական ներկայացուցիչը կալվածատեր ազնվականութիւնն եր, վորը թագավորի առաջին կանչի համաձայն պետք և պատերազմի դուրս գար «ձիով, մարդով և զենքով»: Սովորաբար զորահավաքի ժամանակ նշանակվում եյին վորոշ քաղաքներ, վորտեղ պետք և ներկայանային ազնվականներն իրենց կալվածքներից՝ մարդկանցով, զենքով և մթերքներով:

Այդտեղ հենց հավաքվում եյին արշավանքի յեկնելու նշանակված, այսպես կոչված, զինվորացու տրվող մարդիկ¹⁾, վորոնք ժողովվում եյին ավաններից և զավառակներից, պատրիարքական, վանքապատկան և այլ կալվածքներից, ինչպես նաև աշխարհիկ սեփականատէրերի կալվածքներից, վերջիններն իրենք արշավանքի չեյին դուրս գալիս: Այս ձևով հավաքված մարդկանց ռոճիկ եր վճարվում: Նրանք պետք և հավաքակայանները դային հրացաններով, աղեղներով, տեղերով և տապարներով զինված: Նրանցից ընտրվում եյին տասնապետներ, հիսնապետներ և հարյուրապետներ:

Ռազմիկ զինվորացու տրվող մարդիկ պետք և լինեյին վոչ ծեր և լավ վարքի տեր: Հարեցողութիւնն ու կողոպուտը հետապնդվում եյին նրանց շարքերում: Զորահավաքը սովորաբար մի քանի ամիս եր ձգձգվում: Յերբ բոլորը հավաքվում եյին, հակառակորդի դեմ արշավանք եր նշանակվում: Լեհերի և նրանց ինքնակոչների դեմ Մոսկվայի պետութեան մղած պայքարի ընթացքում կատարվեց ռազմի մարդկանց մի քանի այդպիսի զորահավաք և արշավանք ընդդեմ թշնամու:

Ժողոված զորքերի վրա կարգվում եր ավագ զորապետ՝ սովորաբար թագավորին մոտիկ ազնվականութեան ներկայացուցիչը: Ավագ զորապետը թագավորի հավատարմատար անձն եր զորքի մեջ: Ռազմական ղեկավարութեան համար նրան ոգնական եր տրվում մի ուրիշ զորապետ՝ վորպես ռազմական գործի մասնագետ: Այսպես որինակ, յերբ ստաշին ինքնակոչը մոտեցավ

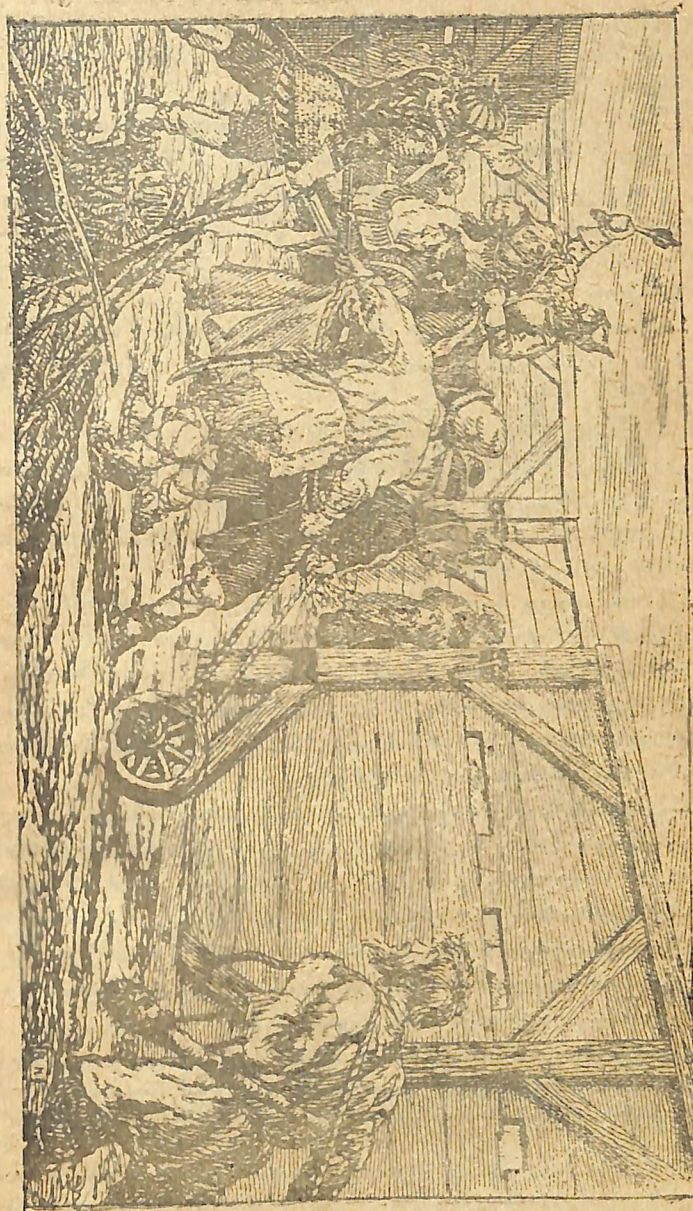
¹⁾ Զինվորացու տրվող մարդիկ (даточные люди) իբրև զինվոր հանձնվում եյին զորակոչի յենթակա դասերից:— Մանոթ. Թարգմ.

Նովգորոդ-Սևկերսկին, այնտեղ ավագ կորապետը (վոեվոդա) իշխան Տրուբեցկոյն եր, իսկ նրա մոտ ռազմական ղեկավար եր յերկրորդ կորապետ Պյոտր Բառմանովը: Նույնն եր նաև մյուս ջոկատներում:

Զորքի կազմի մեջ սովորաբար մտնում էին հետևակազորը, հրետանին, վոր «նարյադ» եր կոչվում, և հեծելազորը: Բացի դրանից, զորքի մի առանձին տեսակ էին «Գուլյայ-գորոդները»: Այսպես էին կոչվում կաղնու տախտակներից կազմված վահանները, վոր տեղափոխում էին զորքի յիտեվից: Հրացաններից կրակելու համար նրանց մեջ կային անցքեր: «Գուլյայ-գորոդները» մարտադաշտ էին հանվում, հատուկ գլղոնների վրայով գլղոնելով, և բոլորը միասին վերցրած կազմում էին կամ ամբողջական մի պատ, վորի յետևից հրացանաձիգները հրակնատ-անցքերի միջով կրակում էին, կամ առանձնակի ամրացած կետեր՝ ռեդուտներ, վորոնք համառորեն պաշտպանում էին վորոշ սահմանագծեր կամ մարտի կարևոր տեղամասեր:

Սարելեցները (հրացանաձիգները):

«Գուլյայ-գորոդ» դեպի դիրքերը դուրս քաշելը:

Մովորաբար «գուլյայ-գորոդներին» յետևը դրվում էր հրետա-
նին: «Գուլյայ-գորոդները» բացվում էին, մեկ կամ մի քանի
կրակոց էր կատարվում, և նորից կցվում էին՝ իրենց յետևում
ծածկելով հրետանին:

Մոսկվայի պետութայն մեջ «գուլյայ-գորոդները» մեծ
զարգացում էին ստացել և զինված ուժերի կառուցվածքի
մեջ նրանց շատ մեծ նշանակություն էր տրվում: «Ինչպես քա-
ղաք շինված և տախտակներից, վահանանման ե՛ ի պաշտպա-
նություն հավատարիմներին», տարեգիրը բնորոշում է «գուլյայ-
գորոդները»:

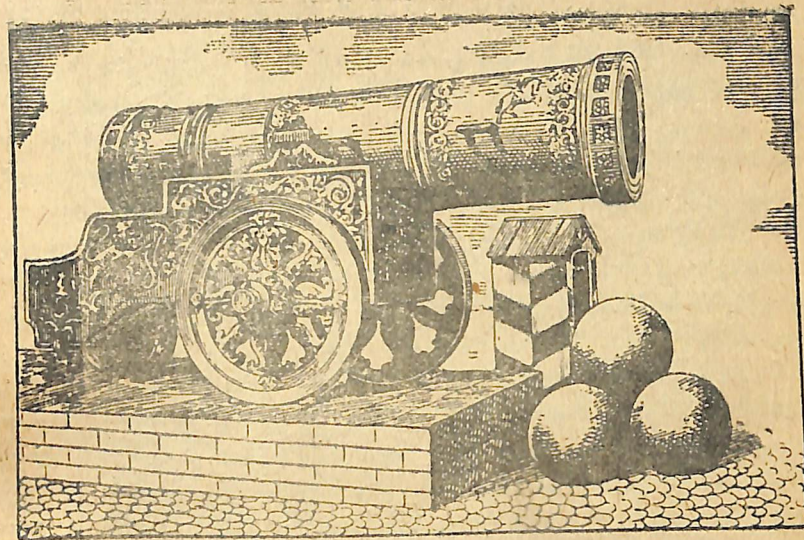
«Գուլյայ-գորոդները զեկավարելու համար զորքի մեջ նշու-
նակվում էր առանձին գուլեվոյ վոեվոդա, այսինքն՝ «գուլյայ-
գորոդներին» պետ:

Հետևակը կազմված էր հրացանավոր հրաձիգներից, վորպես
զորքի արտոնյալ տեսակ. նրանք զինված էին հրացաններով
(пищаль): Մնացած ռազմիկներն իրենցից ներկայացնում էին
խայտաճամուկ մասսա և զինված էին ինչով վոր պատահի՝
մահակներով, կացիններով, տեղերով:

Հեծելազորը կազմված էր «ընտիր ռազմիկներից»՝ ջուկովի
ձիավորներից, վորոնց սովորաբար հավաքում էին բոյարների
և թաթարական իշխանների՝ մարզանների վորդիներից, նրանց
մարզկանց հետ միասին, և քաղաքապահ կազակներից¹⁾, վորոնց
գրավում էին զորքի մեջ նրանց մասնակցություն ոգտաբերու-
թյունն ապահովող պայմաններով:

Հրետանին—ըստ մոսկովյան տերմինալոգիայի «նաբյազը» —
նկարագրվող ժամանակներում զենքի բավական զարգացած տե-
սակ էր: Պետք է նշել վոչ միայն բերդերի մեծ հագեցվածու-
թյունը հրետանական միջոցներով (որինակ, Մոսկոնսկում 4000
մարդուց բաղկացած կայազորն ուներ 300 հրանոթ), հրետանու
հմուտ կիրառումը 1609 թվ. ամռանը Խոդինկա գետի վրա հան-
դիպական մարտի մեջ, այլ և զարգացած հրետանային արդյու-
նաբերությունը Մոսկվայում: Թնդանոթ ձուլելու գործն այնքան
բարձր էր դրված, վոր զեռ մինչև մի շիկարագրած ժամանակը,
1586 թվին Մոսկվայում ուս վարպետ Անդրեյ Չոխովը ձուլեց

¹⁾ Ծայրամասային բնակչության մի առանձին խումբ էր, իր ունեց-
վածքային դրուժյամը կալվածատերերին նման: Քաղաքապահ կազակները
հաճախ իրենց մոտ ունեին ճորտեր՝ կազակական չքավորներ:

Ցար-Թնդանոթը

նշանավոր Ծար-Թնդանոթը, վորը մինչև այժմ գտնվում է Կրեմ-
լում:

Արկերից գործ էին անվում՝ ուռմերը, վոր ամենից շատ
գործադրվում էին հրասանդներից արձակելու համար, պայթու-
ցիկ արկերը, վոր կոչվում էին «թարձակ վառողով սափորներ»,
և հրդեհիչ արկերը: Վերջիններս լայնորեն ոգտագործեցին մոս-
կովյան զորքերը Բոլոտնիկովի զեմ մղվող պայքարում:

Նյութական մասի սպասարկման և մարտում այն ոգտա-
գործելու համար կային հատուկ հրետանային մասնագետներ՝
թնդանոթաձիգներ: Մի ամբողջ շարք վավերագրերից կարելի
է դատել, վոր նրանցից մի քանիսներն իրենց գործի մեջ մեծ
վարպետներ էին: Այդ հմտությունը ձեռք էր բերվում համա-
պատասխան ուսուցումով թնդանոթների վրա և պարբերաբար
ստուգվում էր հրետաձգության թաղավորական զորատեսներով:
Ահեղի որոք Մոսկվայում յեղած անգլիացի Զենկինսոնը մեկ
տալիս է հետաքրքիր նկարագրությունը մի այդպիսի զորատեսի,
վոր կատարվել է Իվան Ահեղ թագավորի կողմից Մոսկվայի
արվարձանում:

Յերթաշարժումները կատարվում էյին դանդաղորեն, որահան 15 կիլոմետրից փոշ ավելի: Վորպես կանոն՝ զորքը գնում էր ցամաքային ճանապարհով, ռազմաթեքքը, պարենը, հրետանու նյութական մասը՝ «նարյաղը» և «գուլյայ-գորոդները» — հնարավորության դեպքում տեղափոխվում էյին պետերով:

Յերթաշարժի ժամանակ առջևից գնում էր «յարտուլը», ախինքն՝ թեթև հեծելազորային ջոկատը, վորի դերն էր հետախուզել ճանապարհներն ու թշնամուն և զորքն ապահովել հակառակորդի անակնկալ հարձակումից:

«Յարտուլի» յետևից գալիս էր «առաջապահ գունդը» (ավանդարդը), նրա յետևից «մեծ գունդը» (զլխավոր ուժերը) «նարյաղով» (հրետանիով), «գուլյայ-գորոդներով» միասին և զրանց յետևից «պահպանական գունդը»: Շարժումն ապահովելու համար աջից և ձախից նշանակվում էյին «աջ» և «ձախ թևերի» գնդերը, վորոնք շարժվում էյին «մեծ գնդի» կողքերով՝ յերբեմն զգալի հեռավորության վրա:

Զորքերը դիշերելու համար բանակ էյին դնում ջրառատ, անառտոտ և արոտներով հարուստ վայրերում: Պետերի համար վրաններ էյին խփում, հասարակ զինվորներն իրենց համար հոյիկներ էյին շինում:

Հակառակորդին հանդիպելիս գնդերը շարվում էյին մարտակարգով: Այգտեղ հետևակազորը բռնում էր կենտրոնը, իրեն պաշտպանելով «գուլյայ-գորոդներով», և, յեթե ժամանակը ներում էր, առջևն բնկած վայրն ուժեղացնում էր հողային կառուցումներով: Հեծելազորը տեղավորվում էր թևերում և առջևից, «նարյաղը» (հրետանին)՝ հետևակազորի հետևում:

Մարտն սկսում էր հեծելազորը: Յեթե նրա գրոհը հաջող էր, ապա նա իր առջևն արած թշնամուն հալածում էր. հետևակն ու «նարյաղը», շարժվելով նրա յետևից, լրացնում էյին թշնամու ջախջախումը: Իսկ յեթե գրոհն անհաջող էր, հեծելազորը յետ էր արշավում դեպի իր հետևակը և մտնում նրա թևերի յետևը: Այդ դեպքում հարվածի ամբողջ ծանրությունն բնկնում էր հետևակազորի վրա:

Հետևակազորը ծածկվելով «գուլյայ-գորոդներով» և ոժան-

դակվելով յետևում տեղավորված հրետանու կողմից, արիաբար գիմանում էր հակառակորդի գրոհին, մինչև վոր նրա յետևում հեծելազորն իրեն կարգի յեր բերում, վորպեսզի շարժավորվի նոր գրոհի անցնելու համար:

Անհրաժեշտ է նշել ղեկավարման հետաքրքիր ձևերը, վոր կիրառվում էյին մոսկովյան զորքի մեջ: Յուրաքանչյուր պետ էր մոտ՝ թամբին կապում էր մի փոքրիկ թմբուկ, վորը թըմբկահարելով, նա դեպի իրեն էր գրավում զորքերի ուշադրու թյունը և տալիս անհրաժեշտ հրամանները: Բացի դրանից, զորքի մեջ լինում էյին մեծ պղնձե թմբուկներ, «ահաղանգեր», վորոնցից ամեն մեկի վրա նշանակում էյին յերբեմն ութ թմբկահար: Նախապես մշակած կողի համաձայն այդ թմբուկները զարկելով, զորապետները ղեկավարում էյին իրենց զորքերը:

Ռուսները մեծ վարպետներ էյին բերդեր պաշարելու և դրանք հակառակորդից պաշտպանելու գործում, ինչպես այդ մասին վկայում է Կադանի պաշարումն ու գրոհը 1552 թվին Իվան Ահեղի զորքերի կողմից և Սմոլենսկի պաշտպանությունը 1609—1611 թվերին Շեին զորապետի կողմից:

Մոսկովյան զորքի մեջ ինժեներական գործը նույնպես զարգացած էր: Ամբացված կետերի և «գուլյայ-գորոդներից» ամբողջ տեղամասերի ստեղծելը, առջևում ընկած վայրը հողային կառուցումներով ուժեղացնելը (մի տեղում տեղավորվելիս), կամրջաշինական և գետանցման գործը — այդ ամենը կրում էր ինքնորինակ բնույթ և լայնորեն զործադրվում էր այն ժամանակվա մոսկովյան զորքի մեջ:

Չի կարելի չնշել կովի զուտ ժողովրդական միջոցները, վորոնք ծագում էյին վտանգի ըոպելին հենց մարտի դաշտում: Մենք դրանց շարքը պիտի դասենք թեթև խրամատները, վոր լայնորեն կիրառվում էյին Բոլոտնիկովի զորքի մեջ, նրա նշանավոր «վագներուրդները»՝ կաղմված իրար վրա դրված սահնակներից, վորոնց վրա ջուր էյին լցնում և վերջինը ցրտում սառչում էր և այլն:

Պայքարը ծնում էր նոր տակտիկական ձևեր, պատերազմն առաջ էր քաշում նոր առաջնորդներ, վորոնք կովի դաշտում հմտորեն ղեկավարում էյին զորքերին:

**ՅԵՐՐՈՐԴ ԼԵՂԱԿԱՆ ԻՆՏԵՐՎԵՆՑԻԱՆ
ԼԵՂԱԿԱՆ ՍԻԳԻՉՍՈՒՆԴ ՔԱԳԱՎՈՐԻ ԴՈՒՐՍ ԳԱԼԸ**

Մոսկվայի պետություն սահմաններում լեհական պաների նախորդ յերկու ինտերվենցիաների տապալումը նրանց յես չը-
կանգնեցրեց յերրորդից, վորն ամենից ավելի լուրջ վորձն եր
այդ ուղղությամբ:

Կարծելով, թե Մոսկվայի պետությունը կործանման յեզ-
րին ե կանգնած, լեհական թագավոր Սիգիզմունդ III-ը վորոշեց
արշավանք գործել Մոսկվայի վրա, վորպեսզի ուսական յերկըր-
ները միացնի իր տիրապետություններին:

1609 թվին անցնելով ուսական սահմանը, նա դիմեց
բնակչությանը մի հատուկ հրովարտելով, վորտեղ գրում
եր, թե վերջին ոյուրեկովիչի՝ Ֆյոդոր ցարի մահից հետո Մոս-
կովյան թագավորներ դարձան վոչ թագավորական ցեղի մարդիկ
(Գոգունովը ե Շույսկին) ե վոչ թե ասածո՝ հաճությամբ, այլ
սեփական կամքով, բռնությամբ, խորամանկությամբ ե խաբե-
յությամբ, վորի պատճառով յեղբայրը-յեղբոր գեմ, բարեկամը
բարեկամի դեմ դուրս յեկան, վոր Մոսկվայի պետության ե
մինչև անգամ հենց Մոսկվայի մեծ, փոքր ու միջակ մարդկան-
ցից շատերը, տեսնելով այդպիսի կործանումը, խոնարհաբար
խնդրեցին իրեն՝ Սիգիզմունդին, վոր նա, իբրև քրիստոնեյական
թագավոր ե Մոսկվայի պետության ամենամոտ ազգակից, կա-
տարի մոսկովյան բնածին, հին թագավորների հետ ունեցած
բարեկամությունն ու յեղբայրությունը, խղճա նրանց կործան-
վող պետությունը: Յեվ ահա նա, Սիգիզմունդը, ինքը գալիս ե
մեծ զորքով վոչ թե նրա համար, վոր ուսական արյուն թափի,
այլ վորպեսզի պաշտպանի ուս մարդկանց, ամենից ավելի ջա-
նալով ուսական ուղղափառ հավատի պահպանման համար:

Բայց այդպիսի հայտարարությունը ուս մարդկանցից
վոչ վոքի չիր կարող խաբել:

Առաջին ուսական քաղաքը, վոր կանգնած եր Սիգիզմուն-
դի ճանապարհին, Սմոլենսկը՝ նրան լուրջ դիմադրություն ցույց
տվեց ե Սիգիզմունդն ստիպվեց յերկարատև պաշարել ու իր
ամբողջ ուժերը լարել, վորպեսզի քաղաքը վերցնի:

Սմոլենսկը, վոր տեղավորված ե Դնեպր գետի ձախ բար-
ձրագիր ափին, պատված եր հոճակուռ քարե պատով, վորը զրա-
նից վոչ շատ առաջ շինված եր ուսական վարպետ՝ բերդեր
կառուցող Ֆյոդոր Կոնի զժագրերի ե պլանների համաձայն:
Դրավելով մոտավորապես 6 կիլոմետր շրջագիծ, պատն ունեիր
12-ից մինչև 15 մետր բարձրություն, մինչև 5 մետր հաստու-
թյուն, 38 աշտարակ, վորոնցից 9-ը վերդարպասային եյին:
Քաղաքը ռազմամթերքով ու պարենով բավարար չափով մատա-
կարաված եր: Բերդային թնդանոթները մոտ 300 հատ եյին,
բայց կայազորը սակավաթիվ եր՝ 4000 մարդուց վոչ ավելի:
Բերդապետն եր զորապետ Շեինը:

Բերդը պաշտպանելու համար Շեինը կայազորի կեսը թողեց
քաղաքի ներսում, մյուսը բաժանեց 38 առանձին ջոկատների,
վորոնցից յուրաքանչյուրին հանձնեց պատի վորոշ տեղամասի
ե նրան կից աշտարակների պաշտպանությունը: Պաշտպանու-
թյան հարմարության համար պաշարվածներն այրեցին քաղա-
քին մոտ յեղած բոլոր արվարձանները ե ավելացրին պատերի
ամրությունը լրացուցիչ հողաթմբերով:

Սմոլենսկի տակ լեհերի ուժերը հասնում եյին մինչև
17.000 մարդու շուտով նրանց միացան նաև 30.000 կազակներ,
ե այժմ ուժերի հսկայական գերակշռությունը լեհերի կողմն եր:
Այնուամենայնիվ թագավորական հետման ժոկովսկին Սիգիզ-
մունդին խորհուրդ չեր տալիս գրոհելու Սմոլենսկը, ցույց տա-
լով այդպիսի ձեռնարկության անհուսալի լինելը, յերբ Սմոլեն-
սկի բերդի կառուցումները հզոր են ե պաշարողները չունեն
ծանր հրետանի:

Բայց Սիգիզմունդը հրամայեց ուժալիժությունն սկսել
թեթև թնդանոթներով ե պարսպահար մեքենաներով՝ տորպեդ-
ներով: Ի հաբկե, այդ ձեռնարկումից բան դուրս չեկավ: Ժոկ-
կովսկին առաջարկում եր Սմոլենսկը թողնել լեհական աննշան
ուժերի հսկողության տակ, իսկ մնացածով շարժել Մոսկվայի
վրա, բայց Սիգիզմունդը համառում եր Սմոլենսկը վերցնելու
իր մտադրության մեջ: Վորովհետև ձմեռը վրա յեր հասնում,
զորքերին հրամայվեց անցնել ձմեռային դրություն, իսկ Ռիգա-
յից Սիգիզմունդը բերել ավեց հզոր պաշարողական թնդանոթ-
ներ:

Մովսէսակի պաշարումը յերկարեց: Ընդհանուր հաշիվով Սիգիզմունդը Մովսէսակի տակ կանգնեց մի տարի և ութ ամիս: Պաշարվածների թշվառությունները, նրանց մեջ զարգացած հիվանդությունները չտատանեցին սովսէսակցիների արիությունը: հայրենի քաղաքի պաշտպանության միջ: Քաղաքի զբաղման համար լինիլը պարտախոս են դավաճանությունը: Լիհական լանտ-կի կողմն անցնողը լինիլին ցույց տվեց պատում յեղած թույլ տեղը՝ նրա արեւմտյան մասում: Այդտեղ զիւլեցին պարիսպ քանդող մեքենաները: Պարիսպը քանդվեց: Լինիլը նետովեցին ձեղքվածքի մեջ, սովսէսակցիները յորաքանչյուր տուն ու փողոց պաշտպանում էին լինիլից: Ստանձնապես արյունալի կռիվ բորբոքվեց Մովսէսակի գլխավոր միջնաբերդի՝ Սորորնայա գորկայի մոտ: Նրա առջին խրամանդն ամբողջ լցվեց զիակներով: Մինչև այժմ այն փողոցը, վոր այդ խրամանդի ուղղությամբ է անցկացված, կոչվում է Ռեզնիցկայա¹): Մովսէսակի պաշտպանները, վոր հավաքված էին Սորորնայա գորկայի շրջանում, չցանկանալով անձնատուր լինել լինիլին, իրենք իրենց ողջ ցուղեցրին յիկեղեցու նիւղներում զարսված ռազմավթերքի հետ միասին: Շինը, վոր այդ ժամանակ պաշտպանության մի ուրիշ անդամատումն էր, գերի վերցվեց և տանջանքի յենթարկվեց վորից հետո ուղարկվեց Լիտվա:

«Հերիք ե լափեք մեր կովերն ու հորթերը: Գնացեք Վոլգայի մեջ մեր ձուլը բռնեք»:

Նկարագրված շոկատների նման շոկատներ կային նաև Գալիչում, Կոստրոմայայում, Վոլոգդայում, Բերդուրում, Ուստյուժնայում, Գորոդեցում, Վիշնի-Վոլոչեկում, Կաշինում և այլ քաղաքներում:

Այդպիսի շոկատների կազմակերպման հողի վրա քաղաքների միջև աշխույժ հարաբերություններ հաստատվեցին. նամակներ ելին ուղարկում միմյանց՝ կոչ անելով պաշտպանել հայրենի հողը: «Իսկ չեք հոգ տանի այդ մեծ գործի մասին, — ասվում է այդպիսի նամակներում, — ապա դուք աստծուց և թագավորից չեք խուսափի»:

Նույն վոդով ել նովոորոդցիները գրում էին բալախնիցյաններին. «Վորպեսդի մենք մեկ մտքի լինենք . . . վորպեսդի անմեղ արյուն չթափվի. ով վոր կլինի Մոսկվայի պետություն վրա թագավոր, նա ձեզ և մեզ բոլորիս համար թագավոր է»:

Յերեբնի այդ նամակներն ուղարկվում էին մի քաղաքից մյուսը՝ խնդրելով ուղարկել զբաղվող յերբորդ քաղաքը և այլն: «Միայն արմատի վրա հիմքն ամուր կլինի, ապա և ծառն անշարժ է. իսկ յեթե արմատ չլինի, ապա ինչին կպչի» — ասվում էր այդպիսի նամակներից մեկում: Դրանով մատնանշվում էր Մոսկովյան վորպես արմատ, վորը պետք է թշնամիներից մաքրված և ամուր լինի:

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԴՐՈՒՅՅՈՒՆԸ

Մինչդեռ այդ ժամանակ Մոսկվայում տեղի յեր ունենում էր հետևյալը: «Տուշինոյի գողը» շարունակում էր կանգնած մնալ նախկին տեղում, սպառնալով մայրաքաղաքին: Հյուսիսից շարժվում էր այնտեղ զորքեր հավաքած Սկոպին-Շույսկին: Նա դեպի Մոսկվա յեր առաջնորդում ռուսների հետ միասին նաև դաշնակից շվեդական շոկատը:

Ռուսական հողի վրա շվեդների յերեկավալը նշանակում էր մի կողմից՝ Մոսկվայի պետության սահմանները ինտերվենտների նոր շոկատի ներխուժում, սկզբում դաշնակցի անվան տակ մյուս կողմից՝ նա ցույց է տալիս ռուսական բոյարություն վա-

ճառելիությունը, վորն ամեն մի գնով գնում էր իր իրավունքները գյուղացիներին շահագործելու վերաբերմամբ:

Զախչախելով Բոլոտնիկովի գյուղացիական զորքը և հնարավորություն չունենալով իր ուժերով գլուխ հանել լեհական ինտերվենտներից, Շույսկիի բոյարական կառավարությունը շվեդներին ուղևորվյալ կանչեց, վորպեսդի նրանց հետ միացած վերջացնել պայքարը լեհերի և այն գյուղացիների դեմ, վորոնք դեռ տեղ-տեղ ինքնակոչին իրենց թագավոր էին ճանաչում:

Դե-Լագարդիի շվեդական շոկատում, վորը Մոսկվայի պետություն մեջ յերեկաց իբրև դաշնակից, վարձկան գերմանացիներ շատ կային: Թե շվեդները և թե գերմանացիները, մտնելով Մոսկվայի պետության սահմանները, լեհական պաների նման հույս ունեյին այստեղ ողուտ ստանալ «հիվանդ մարդու» հաշվին, վորպեսդի այն ժամանակ հանդիսանում էր Մոսկվայի պետությունը: Շվեդներն ու գերմանացիները հետո դուրս յեկան ռուսական հողի հենց նույնպիսի հափշտակիչներ, ինչպես վոր լեհներն էին:

Միգրիմունդի արշավանքը դեպի Մոսկվա շեղում էր տուշինոյի լեհերի ուղադրությունը «գողից», Խոդինկայի վրայի ջարդըն այստեղ այլևս ողուտներ չիր խոստանում նրանց. լեհական պաներն սկսում են ավելի ու ավելի կողմնորոշվել դեպի յերբորդ ինտերվենցիայի կազմակերպիչը՝ դեպի թագավորը և հետզհետե, ինչպես խորտակվող նավի առնետներ՝ անցնում են նրա կողմը:

Այս բոլորը մեծ քայքայում պառչացրեց ինքնակոչի տուշինոյի զորքերում: Նրա գրությունը դառնում էր վոչ միայն անհաստատ, այլև վտանգավոր: 1609 թվի ձմռանը ինքնակոչը, անհաստատ, այլև վտանգավոր: 1609 թվի ձմռանը ինքնակոչը, գյուղացու հագուստի մեջ ծալված, Տուշինոյից փախավ Կալուգայի Մոսկվան ազատվեց Տուշինոյի բանակից, վորը նրան 2 տարի և ինը ամիս մշտական տագնապի մեջ էր պահել: 1610 թվի մարտի 12-ին Սկոպին Շույսկին իր զորքի գլուխն անցած, դաշնակից շվեդական շոկատի ուղեկցությամբ, մտավ Մոսկվա, թագավորի դեմ դեպի Սմոլենսկ արշավանք էր սպասվում: Բայց յերիտասարդ զորավարն անսպասելիորեն հիվանդացավ և մեռավ: Հետո ասում էին, թե նրան թունավորել էին, նախանձելով նրա մեծ հաջողություններին:

Լեհերի դեմ արշավանքը կազմակերպվեց թագավորի յեղ-

բոր, անշնորհք ու գոռոզ Դմիտրի Շույսկիի գլխավորութեամբ: Հակառակորդի հետ հանդիպումը տեղի ունեցավ 1610 թվի հունիսի 24-ին, Կրուչինո գյուղի մոտ, Մոծայսկից վոյ հեռու: Բորբոքվեց տաք կռիվ, վորտեղ ոռուսական զորքերը լիակատար պարտութուն կրեցին: Պարտութեան պատճառ ծառայեց գերմանացիների և շվեդների դավաճանութունը, վորոնք վճռական բռնություն անցան հակառակորդի կողմը: Արտահայտվեց նաև զբլխավոր հրամանատար Շույսկիի անշնորհքութունը:

Մոսկվայի ճանապարհը լեհերի համար բաց եր: Լեհական զորքերին գլխավորող հետման ժողովակին շարժվեց դեպի Մոսկվա, այնտեղ ուղարկելով հրովարտակներ, կոչ անելով յերդում տալ նոր թագավորին՝ Սիգիզմունդի վորդի Վլադիսլավին և տապալել Վասիլի Շույսկի թագավորին:

Հրովարտակներն ունեցան իրենց ազդեցութունը: Բոյարները դահնկեց արին Շույսկիին, բռնի կերպով նրան ձեռնադրեցին արեղա և ուղևորվեցին թագավորի բանակը: Բոյարների դեսպանութունը խնդրում եր Սիգիզմունդի վորդի Վլադիսլավին Մոսկովյան թագավորութեան գահը նստելու համար: Ժողովակին իր զորքով մոտեցավ Մոսկվային և բանակ դրեց Կարամիրշիով գյուղի մոտ: Մյուս կողմից, Նիկոլո-Ուգրեշսկիի վանքին մոտեցան ինքնակոչի և Սապեգայի ջոկատները: Այդ ժամանակ Մոսկվայում գտնվում եր Մոսկվայի զորքի մի զգալի ջոկատ: Ժողովակին շատ ճարպիկ և խորամանկ ձևով զործեց այն ուժերի դեմ, վորոնք կարող եյին նրան խանդարել Մոսկվայի միանձնյա տեր դառնալու:

Վորովհետև ոռուսների նախկին դաշնակից շվեդներն այդ ժամանակ գրավել եյին Նովգորոդը, ժողովակին բոյարական խորհրդարանին (դումա) համոզեց ուղարկելու Մոսկվայում գտնվող 18,000 մարդուց բաղկացած ջոկատը, վորպեսզի շվեդներին վռնպեն նովգորոդյան յերկրից: Սապեգային նա համոզեց հեռանալու Մոսկվայի մոտերքից՝ Սեվերսկի յերկրը գավթելու համար: Ինքնակոչն առանց Սապեգայի զորքերի դարձավ չնչին մեծութուն. ժողովակին իր հաշիվներում նրան նույնիսկ նկատի չեւ առնում:

Այն պատրվակով, թե մոսկովյան ռաժիկներն ինքնակոչի կողմից են և բոյարների համար վտանգավոր ե Մոսկվայում

առանց զինված ուժի մնար, ժողովակին 1610 թվի սեպտեմբերի 20-ի լույս 21-ի գիշերը ծածուկ կերպով Մոսկվա մտցրեց 800 հետակ գերմանացի և 3500 լեհ: Նա ինքը հետակազորի հետ տեղավորվեց Կրեմլում, մի գունդ զրեց Կրտայ-գորոդում, մյուսը՝ Բելի-գորոդում կրեմլյան, այժմյան Տրոիցկի, դարպասների զիմաց:

Այսպիսով Մոսկվան գավթեցին ռաբրեկրացիները, և մոսկովցիները, 1610 թվի սեպտեմբեր 21-ի առավոտն արթնանալով, լեհական ինտերվենտների գերին յեղան: Ինտերվենտների անարգանքներն ու վիրավորանքները յերկար չստիպեցին սպասել: Ինտերվենտների թիվը Մոսկվայում որեց որ ավելանում եր: Նրանք բացահայտորեն թալանում եյին ժողովրդին, ամեն կերպ սահմանափակում եյին նրա կյանքը: Գոնսեվսկին, վորին ժողովակին նշանակել եր Մոսկվայի կառավարիչ, իրեն պահում եր ինչպես նվաճված յերկրում: Բոյարական խորհրդադարանը ֆիկցիա յեր. Մոսկվայի պետութեան բոլոր զործերը միանձնաբար տնորինում եր Գոնսեվսկին:

Վախենալով մոսկովյան բնակիչները ապստամբութունից, Գոնսեվսկին ոռուս մարդկանց արգելեց սրերով մահ դալը. նրա հրամանով առևտրականներից խլում եյին կացինները, վոր նրանք համում եյին վաճառելու. կացինները խլում եյին նաև հյուսններից, յերրնրանք կացիններով աշխատանքի եյին դնում. արգելված եր դանակ կրելը. վախենալով, վոր ժողովուրդը դենքի պակասութեան պատճառով կարող ե զինվել բրերով, լեհերն արգելեցին Մոսկվայի մեջ մանր փայտ բերելը: Իրա հետ միասին, առանձնապես Մոսկվայի մեջ մանր փայտ անապահով եր, լեհերն առանձնապես կպչում և վիրավորում եյին կանանց:

Այս բոլորը, միասին վերցրած, լեհերի դեմ առաջ բերեց վրդովմունքի պոթկում, վորը բացահայտ ապստամբութեան ձև ընդունեց 1611 թվի մարտի 19-ին:

Այդ որն առավոտվանից ամեն ինչ սովորականի պես եր ընթանում՝ Մոսկովյան առևտրականները բացին իրենց կրպակները, արհեստավոր ժողովուրդը կանգնեց իր աշխատանքին. միայն շուկաներում ժողովրդի մեծ կուտակում եր նկատվում, և բոլոր փողոցներում ամեն տեսակ սալերի արտասովոր շատութուն եր յերևում: Լեհերը, կռահելով, վոր այստեղ ոռուս

բոր, անշնորհք ու գոռոզ Դմիտրի Շուշկիի գլխավորութեամբ: Հակառակորդի հետ հանդիպումը տեղի ունեցավ 1610 թվի հոկտեմբերի 24-ին, Կլուշինո գյուղի մոտ, Մոծախսկից վոչ հեռու: Բորբերից տաք կռիվ, վրձնեղ ուռաական զորքերը լիակատար պարտություն կրեցին: Պարտութեան պատճառ ծառայեց զերմանացիները և շվեդները գավաճանությունը, վորոնք վճռական բռնություն անցան հակառակորդի կողմը: Արտահայտվեց նաև գլխավոր հրամանատար Շուշկիի անշնորհքությունը:

Մոսկվայի ճանապարհը լեհերի համար բաց եր: Լեհական զորքերին գլխավորող հետման ժողովակին շարժվեց դեպի Մոսկվա, այնտեղ ուղարկելով հրովարտակներ, կոչ անելով յերգում տալ նոր թագավորին՝ Սիգիզմունդի վորդի Վլադիսլավին և տապալել Վասիլի Շուշկի թագավորին:

Հրովարտակներն ունեցան իրենց ազդեցությունը: Բոյարները գահնկեց արին Շուշկիին, բռնի կերպով նրան ձեռնադրեցին աքեղա և ուղևորվեցին թագավորի բանակը: Բոյարների դեսպանությունը խնդրում էր Սիգիզմունդի վորդի Վլադիսլավին իր զորքով մոտեցավ Մոսկվային և բանակ դրեց Կարամիշիով գյուղի մոտ: Մյուս կողմից, Նիկոլո-Ուգրեշսկիի վանքին մոտեցան ինքնակոչի և Մալեգայի ջոկատները: Այդ ժամանակ Մոսկվայում գտնվում էր Մոսկվայի զորքի մի զգալի ջոկատ: Ժողովակին շատ ճարպիկ և խորամանկ ձևով գործեց այն ուժերի դեմ, վորոնք կարող էին նրան խանգարել Մոսկվայի միանձնյա տեր դառնալու:

Վերովհետև ուռաների նախկին դաշնակից շվեդներն այդ ժամանակ գրավել էին Նովգորոդը, ժողովակին բոյարական խորհրդարանին (դումա) համոզեց ուղարկելու Մոսկվայում գտնվող 18,000 մարդուց բաղկացած ջոկատը, վորպեսզի շվեդներին վռնդեն նովգորոդյան յերկրից: Մալեգային նա համոզեց հեռանալու Մոսկվայի մոտերքից՝ Սեվերսկի յերկրը գավթելու համար: Ինքնակոչն առանց Մալեգայի զորքերի դարձավ չնչին մեծություն. ժողովակին իր հաշիվներում նրան նույնիսկ նկատի չէր առնում:

Այն պատրվակով, թե մոսկովյան ուսմիկներն ինքնակոչի կողմից են և բոյարների համար վտանգավոր և Մոսկվայում

առանց զինված ուժի մնալ, ժողովակին 1610 թվի սեպտեմբերի 20-ի լույս 21-ի գիշերը ծածուկ կերպով Մոսկվա մտցրեց 800 հետևակ զերմանացի և 3500 լեհ: Նա ինքը հետևակագործի հետ սեղավորվեց Կրեմլում, մի գունդ դրեց Կիտայ-գորոդում, մյուսը՝ Բելի-գորոդում կրեմլյան, այժմյան Տրոյեցկի, դարպասների շրջան:

Այսպիսով Մոսկվան գավթեցին ստաբիլիտետները, և մոսկովցիները, 1610 թվի սեպտեմբեր 21-ի առավոտն արթնանալով, լեհական ինտերվենտների գերին յեղան: Ինտերվենտների անարգանքներն ու վիրավորանքները յերկար չստիպեցին սպասել: Ինտերվենտները թիվը Մոսկվայում որեց որ ավելանում էր: Նրանք բացահայտորեն թալանում էին ժողովրդին, ամեն կերպ սահմանափակում էին նրա կյանքը: Գոնսեվսկին, վորին ժողովակին նշանակել էր Մոսկվայի կառավարիչ, իրեն պահում էր ինչպես նվաճված յերկրում: Բոյարական խորհրդը դարանը ֆիկցիա յեր, Մոսկվայի պետութեան բոլոր գործերը միանձնաբար տնորինում էր Գոնսեվսկին:

Վախենալով մոսկովյան բնակիչները ապստամբությունից, Գոնսեվսկին ուռս մարդկանց արգելեց սրերով ման գալը: Նրա հրամանով առևտրականներից խլում էին կացինները, վոր նրանք համարում առևտրականներից խլում էին կացինները, նաև հյուսններից, յերը նրանք կացիններով աշխատանքի էին դնում. արգելված էր դանակ կրելը. վախենալով, վոր ժողովուրդը դենք պակասութեան պատճառով կարող է զինվել բրերով, լեհերն արգելեցին Մոսկվայի մեջ մանր փայտ բրերը: Դրա հետ միասին, առանձնապես յերեկոներին, փողոց դուրս գալն անապահով էր, լեհերն առանձնապես կաշում և վիրավորում էին կանանց:

Այս բոլորը, միասին վերցրած, լեհերի դեմ առաջ բերեց վրդովմունքի պոթկում, վորը բացահայտ ապստամբութեան ձև ընդունեց 1611 թվի մարտի 19-ին:

Այդ որն առավոտվանից ամեն ինչ սովորականի պես էր ընթանում՝ Մոսկովյան առևտրականները բացին իրենց կրպակները, արհեստավոր ժողովուրդը կանգնեց իր աշխատանքին. միայն շուկաներում ժողովրդի մեծ կուտակում էր նկատվում, և բոլոր փողոցներում ամեն տեսակ սալերի արտասովոր շատութեան էր յերևում: Լեհերը, կռահելով, վոր այստեղ ուռս

Լյապովուհովի և Զարուցկիի միջև բացարձակ պայքար եր

գնում: Այդ պայքարը նվազեցնում է աշխարհագործի հաջողութ-
ւոյունները Մոսկվայի պետութիւնն ոտարհրկրյա հափշտա-
կիչներէց ազատելու գործում:

Լյապունովի և Չարուցկիի միջև յեղած յերկպառակութիւն-
ներից ոգովեցին լեհերը: Նրանք կազակներին լարեցին Լյա-
պունովի դեմ, վորը խստորեն խափանում էր ամեն մի ինքնա-
զիտութիւն նրանց շարքերում:

Լյապունովի անունից կազմվեց մի կեղծ գրութիւն, վորը
կոչ էր անում Մոսկվան ազատելուց հետո կոտորել ու խեղդել
կազակներին:

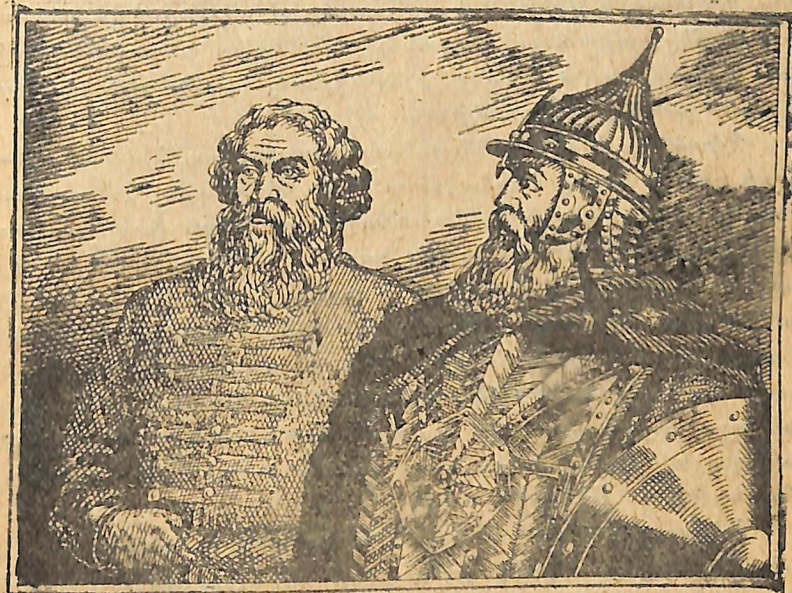
Լեհերի պրովակացիան հաջողվեց: Կազակներն սպանեցին
Լյապունովին, և նրա աշխարհագործը հեռացավ Մոսկվայի տակից
և ցրվեց: Այդ ուժեղացրեց լեհերին, վորոնք զրա շնորհիվ հնա-
րավորութիւն ստացան տվելացնելու Մոսկվայում գտնվող իրենց
կայազորը:

Բայց լեհերը թշնամի քաղաքում նստելով և ավերված
յերկրից չունենալով իրենց համար ամեն մի անհրաժեշտ բանի
հայթայթում, Մոսկվայում պարենի և ռազմամթերքի կարոտու-
թիւն եյին քաշում: Արեւմտաքից նրանք ոգնութիւն ստանում
եյին անկանոն կերպով և այնպիսի քանակութեամբ, վոր լրիվ
չէր ապահովում յեղած պահանջը:

Մինչդեռ Մոսկվայից դեպի արևելք և հյուսիս-արևելք բար-
ձրանում էր նոր ժողովրդական աշխարհագործը: Նրա կազմակեր-
պիչը յեղավ Նիժնի-Նովգորոդ քաղաքը:

Նիժնիգորոդցի առևտրական Կոզմա Մինինը, մի խելացի և
յեռանդուն մարդ, կանչ նետեց ուժեր հավաքելու և Մոսկվայի վրա
շարժվելու անհրաժեշտութեան մասին: Ռուսական քաղաքների վա-
ճառականները, մանր առևտրականները և արհեստավորները, յեր-
կրի մնացած ժողովրդի հետ հավասարապես չարաչար տանջվում եյին
լեհերի կամայականութիւններից և ճնշումներից: Առևտուրը համա-
րյա դադարել էր, արհեստները փոխել եյին, քաղաքների պարե-
նային մատակարարութեամբ ծայրահեղորեն սրվել էր, և Մինինն
առաջարկեց ուժեր ու միջոցներ չխնայել՝ հայրենի յերկիրն ո-
տարհրկրյա հափշտակիչներից ազատելու համար: Յեթե այդ
չարվի, մատնանշում էր նա, ռուս մարդիկ ընդմիշտ կմնան կա-
մայական լեհ պաների ստրուկները:

Մինինի կոչը ջերմ արձագանգ գտավ Նիժնիգորոդյան բնակ-
չութեան մեջ: Մոռացվեցին անձնական գործերը, կազմակերպ-
վեց միջոցների հանգանակութիւն, վորպեսզի նոր գործ պատ-
րաստվի: Մեծ քանակութեամբ կամավորներ մտան նոր աշխար-

Մինին և Պոժարսկի

հազորի մեջ: Մինինը մատնանշեց նոր գործի առաջնորդը: Նրա
կարծիքով՝ այդպիսին կարող էր լինել իշխան Պոժարսկին:

Պոժարսկին թեև իշխանական տոհմից էր, բայց աղքատ
տացած նվազատոհմիկ իշխաններից էր: Նա մոսկովյան մեծա-
տոհմիկ ազնվականութեան կազմին չէր պատկանում: Նկարա-
գրվող ժամանակամիջոցում ապրում էր իր փոքրիկ կալվածքում,
Նիժնիի մերձակայքում, այնտեղ բուժելով իր վերքերը, վոր նա
ստացել էր Լեհերի դեմ կռվելիս:

Պոժարսկին համեստ և ազնիվ մարդ էր, ջերմ կերպով սի-
րում էր իր հայրենիքը և իր արյունը զոհաբերել էր նրան ո-
տարհրկրացիներից ազատելու համար: 1611 թվի մարտի 19—20-ի

ըոնք հասկացել էյին հայրենի յերկրի հետագա գոյության անհնարին լինելը, յերբ նրա մեջ էյին գտնվում ոտաբերկրյա հափշտակիչները: «Յեթե մենք ուզում ենք ոգնել Մոսկւայի պետությանը, — ասում էր այդ զորքը, — ապա վոչինչ չպիտի խնայենք», ուստի, այդ զորքի մեջ պնդում էյին թի՛ «մենք կազմակերպի հետ միասին յերեք չենք կանգնի»:

պով առցավ Մոսկվա գետը և նորից կանգնեց իր առաջվա տեղում, Պոկլոնայա սարի վրա:

Խոզկենիչի և Պրժմուսկիի գործերի կովի մոմենտին Կրեմլից
գնդապետ Սարուսը, վորը Գոնսիվսկիի փոխարեն լեհական գործի
գլխավորն էր այնտեղ, աշխատում էր ձեղքել~անցնել Խոզկենիչի
հետ միանալու համար, բայց կովի յեղբից վախենալով, նա
հապճեպ վերադարձավ Կրեմլի։ Այդ ժամանակից Մոսկվայում
գործածական է գարձել «սարուսի» («СТРУСИЛ»), «ստրուսիտ»
 («СТРУСИТЬ»)¹⁾, նոր բառը, վոր ցույց է տալիս այն վիճակը, վորը
պիսին զգաց այդ փառապանծ պանը, յերբ գնում էր Խոզ~
կենիչի հետ միանալու։

Ոլգոտտուր 23-ին խողկեխը դեպի Կրեմլ գնաց շրջանցիկ
ճանապարհով, Դոնսկի վանքի վրայով, վորպեսզի Ուղիսկի
և Պյատնիցկի փողոցներով մոտենա Կրեմլին: Պոժարսկին և
Տրոբեցկոյն այդ ուղը տեղավորվել էին այսպես՝ առաջինը
Պյատնիցկի փողոցի շրջանում, յերկրորդը Զացկայաի մոտ:

Պյատնիցկի փողոցի շրջանում, յարգուելով
Ուղտառսի 24-ին, լուսադեմին, մարտն սկզբեց։ Սկզբում
հա հաջող եր լեհերի համար։ Նրանք նեղում էին ուսներին,
սեղմնով նրանց Մոսկվա գետին։ Կազակները թույլ կերպով
ողնում էին աշխահագորին. այն ժամանակ ընտիր հեծելազորի
չերեք հարյուրյակով Մինինն արտասուղոր վճռականությամբ
հարձակվեց լեհերի թիկունքի վրա։ Հարվածն այնքան ուժգին
էր ու անսպասելի, վոր լեհերը շփոթվեցին։ Նրանք սկզբում
ու ու անսպասելի, վոր լեհերը շփոթվեցին։ Նրանք սկզբում
ու ու անսպասելի, վոր լեհերը շփոթվեցին։ Նրանք սկզբում

յոննայա սարը։

լոննայա սարը:
Ոգոստոսի 25-ին ծագող արևը լուսավորեց արդեն խոզկե-
վիչի Մոսկվայից լիակատար նահանջիլու պատկերը: Նրա քայ-
քայված զորամասերն ուղևորվեցին դեպի Մոծայակ:
Ոգոստոսի պիսամորու-

Քայված գործառններն ուղևորվեցին դեպի
Կրեմլում մնացին մի բուռ լեհեր՝ Սարուսի գլխավորու-
թյամբ: Կրեմլը և Կիտայ-գորողը պաշարվեցին չորս կողմից:
Սեպտեմբերի 15-ին Պոժարսկին լեհերին առաջարկեց անձ-

1) Струсить—այժմյան դրժածութեամբ նշանակում է ահ զգալ, վախենալ—
Ծանոթ թարգմ.:

նատուր լինել, խոստանալով նրանց ազատ արձակել դնալու իրենց յերկիրը, բայց լեհերը հույս դնելով Խոզկերիչի ողնության վրա, հրաժարվեցին այդ անել:

Հոկտեմբերի 22-ին կազակները գրոհով վերցրին Կիտայ-գորոգը, հոկտեմբերի 24-ին պաշարվածները մտան բանակցությունների մեջ, խնդրելով պահպանել իրենց կյանքը: Վերջինը նրանց խոստացվեց:

Հոկտեմբերի 25-ին ռուսական աշխարհադորը, հավաքվելով Կարմիր հրապարակում, հանդիսավոր կերպով մտավ Կրեմլ Սպասսկի դռներից: Մոսկվայի ազատված էր:

Խոզկերիչն այդ ժամանակ շարժվում էր Վյազմայի ուղղությամբ, ուր յեկել էր լեհական թագավոր Սիգիզմունդն իր զորաբանակով: Վերջինը չէր հրաժարվել Մոսկվայի պետությունը նվաճելու իր պլաններից. Վյազմայից Սիգիզմունդը շարժվեց դեպի Մոսկվա, բայց Վոլոկլամսկի մոտ վճռական պարտություն կրեց ռուսական զորքերից, այդ քաղաքի պաշարումը դադարեցրեց, և անփառունակ կերպով վերադարձավ Լեհաստան:

Նրանից հետո ջարդվեցին Զարուցկիի գլխավորած տուշինյան զորքերի մնացորդները, և 1612 թվի դեկտեմբերի 21-ին Մոսկվայից դեպի ռուսական յերկրի բոլոր ծայրերը թողթեր ուղարկվեցին՝ ծանուցելով, վեր Մոսկվայի պետությունն ապառվել է ոտաբերկրյա լեհական արշավանքից:

Լեհական ինտերվենցիայի Մոսկվայում վերջացավ լիակատար կրախով:

ՎԵՐՋԱՐԱՆ

Այն հերոսական մոմենտների շարքում, վորոնցով այնպես հաջողատ է մեծ ռուս ժողովրդի պատմությունը, նրա պայքարը XVII դարի սկզբում լեհական ինտերվենցիայի դեմ ներկայացնում է ամենապայծառ ելքերից մեկը:

Խիստ սրված ներքին հակասությունների և ուժեղացած դասակարգային պայքարի ֆոնի վրա առաջացած սոսկալի ավերմունքի տարիներին ռուս ժողովուրդը մեծ ուժեր գտավ, վորպեսզի պաշտպանի իր պետության ամբողջականությունը և չթողնի ոտաբերկրյա հափշտակիչներին ոտաբերկրյա ստրկության ծանր լուծը գնելու ռուս ժողովրդի ուսերին:

Հարկ յեղածը տալով ամբողջ ռուս ժողովրդի գիտակցությանն ու բարձր արիությանը, վոր քաջաբար պայքարել է իր ազատության և ինքնուրույն գոյության համար, մենք պետք է առանձին ուշադրությամբ կանգ առնենք յերեք դեմքի գործունեյության վրա, վորոնք տարբեր կերպով են մարմնավորում ռուս ժողովրդի ազատ ու անկախ գոյության համար մղած պայքարը մեր պատկերացման մեջ:

Մոսկվայի պետության մեջ XVII դարի սկզբին այդպիսի աչքի ընկնող գործիչներ էին՝ Իվան Իսահիչ Բոլոտնիկովը, Կոզմա Զախարևիչ Մինինը և Դմիտրի Միխայլովիչ Պոժարսկին:

«Միջթագավորության» խառնակ ժամանակին նախկին ճորտ, հետո վորպես ստրուկ վաճառված և մի շարք տարիներում թյուրքական թիանավերի վրա հյուծիչ աշխատանքից տանջված Իվան Բոլոտնիկովը կանգնեց գյուղացիական և կաղակական շարժման գլուխ, վորն իրեն նպատակ էր դրել ազատել ճնշված ու շահագործվող ժողովրդին կալվածատիրական, բոյարական և վանքական լծից:

Բոլոտնիկովն այդպիսի ազատության հեռուդական մարտիկ էր: Նրա գլխավորած ամբողջ շարժումն ընթանում էր ընչադուրկ մարդկանց ազատության ու յերջանկության համար պայքարի լողունգներով: Զուր չէ, վոր բոլոր շահագործողները ստրուկ էին Բոլոտնիկովի հենց միայն անունից, զուր չէ, վոր «սրբազնագույն» պատրիարք Գերմոգենն իր յիուլթներում նրա դեմ յերավ և անշուշտ զուր չէ, վոր վերջին վճռական բուլեյին նրան լքեցին Լյապունովն ու Պաշկովն իրենց ազնվական շունրան լքեցին Լյապունովն ու Պաշկովն իրենց չեյին «շաղակրատների» կատնիքով: Ազնվականներն ուղեկից չեյին Բոլոտնիկովի և «գողերի» հետ, ինչպես նրանք անվանում էին Բոլոտնիկովի զորքը, իսկ նրան իրենց շահերի համար ոգտագործելը նրանց ուժերից վեր էր:

«Մենք, բուլեյիկներս, — ասել է Ի. Վ. Ստալինը¹⁾, — միշտ ել հետաքրքրվել ենք պատմական այնպիսի անձնավորություններով, ինչպես Բոլոտնիկովը, Ռադինը, Պուգաչովը և այլն:

¹⁾ Ի. Ստալին. Զրույց դեմասական գրող Նմիլ Լյուդվիգի հետ, էջ 8-9 Կուսհրատ, 1933:

Մենք այդ մարդկանց յեւրոթիւններում տեսել ենք ճշդված դասա-
կարգերի տարերային զայրույթի, ֆեոդալական ճնշման դեմ
զյուզացիութեան տարերային սպառնալուծութեան արտացոլումը:
Բոլորանիկովի սպառնալուծութեանը ուստի զյուզացիութեան պայ-
քաբի պատմութեան ամենամտաբարբառական եջերից մեկն է ընդ-
դեմ իր ճնշողներին՝ կարլաժատներին:

Բնաբերկովոյ ժամանակաշրջանի յերկրորդ տէքի ընկնող դու-
ծիչը, լեհական ինտերվենտներին դեմ պայքարելու համար զին-
ված ուժերի կազմակերպիչն էր Կոդիա Մինինը: Մոսկովայի պե-
տութեան սահմանները ներխուժած ոտարերկրյա հափշտակիչների
դեմ ուստի ժողովրդի մեծ շարժման մեջ նիժեգորոդցիներն առա-
ջինն էյին, վոր կանգնեցին հայրենի յերկրը պաշտպանելու
համար՝ վոտքի յելնելով Մինինի ազնիւ յեռանդով: Վլոչինչ
չենք խնայի հայրենի յերկրի փրկութեան համար,—կոչ էր ա-
նում նա իր համաքաղաքացիներին,—գրավ կղնենք կանանց
ու յերեխաներին, բայց հայրենիքը կփրկենք: Հայրենի յերկրը
փրկելու համար Մինինի պատրաստակամութեանն ամեն ինչ
զոհաբերելով՝ խորին հարգանքի զգացմունք է առաջացնում դե-
պի այդ արտասովոր մարդը:

Նրա ազնիւ յեռանդը, վոր ուղղված էր դեպի ոտարերկրյա
հափշտակիչների դեմ մղվող պայքարը, ընդունակ է հուզելու
մեզ, XVII դարի սկզբի Մոսկովայի պետութեան զեմաստային
մարդկանց—հայրենի յերկրի համար պանծալի մարտիկների
հեռավոր սերունդներին:

Յեւ, վերջում, մի քանի խոսք Պոթարսկիի մասին: Մեծ
փրկւածան ու ցնցումի տարիներին, յերբ իշխաններն ու բոյար-
ները, ձգտելով պահպանել իրենց հարստութեանները և պետու-
թեան մեջ ղեկավարող դասակարգի իրավունքները, պատրաստ
էյին յերդում տալ ու ծառայել ուստի վոր ասես, միայն թէ մեկը
նրանց ապահովեր հարստութեանները պահպանելն ու ժողովրդին
շահագործելու իրավունքները, իշխան Պոթարսկին ուստի բնակչու-
թեան վերնամասի այն շատ փոքրաթիւ ներկայացուցիչներից մեկն
էր, վորոնք հավատարիմ մնացին իրենց ժողովրդին: Նա վոչ մի
անգամ չտատանվեց մի կողմից մյուսը, վորպեսզի ինչ գնով ել
լինի պահպանի իր ունեցվածքն ու մեծարանքը: Պոթարսկիի մեջ

անձնականը, յեսականը վերանում է հետին պլանի վրա յեր-
քաշվում ընդհանրականի, ժողովրդականի, պետականի հանդեպ:
Յեթե Բոլորանիկովը մեր պատկերացման մեջ հանդիսանում

է ժողովրդական ազատութեան համարձակ մարտիկի մարմնա-
ցումը, Մինինը՝ հայրենի յերկրի բարիքի համար անձնադոհու-
թեան որինակը, ապա Պոթարսկին ուստի յերկրի հաստատա-
կամ, անհողողող պահակի որինակն է, վորն իր արյունով ապա-
ցուցել է նվիրվածութեանն իր ժողովրդին և լեհերի դեմ մղված ու-
համառ պայքարում կարողացել է իրեն հանձնված զինված ու-
ժերը հմուտ կերպով ղեկավարելով հաղթել թշնամուն:

XVII դարի սկզբին լեհական ինտերվենտներին դեմ, մղվող
պայքարը հաջող ավարտվեց այն պատճառով, վոր ուստի ժողո-
վուրդն այդ պայքարում իր կամքն ու կազմակերպվածութեանը
հակադրեց ոտարերկրյա հափշտակիչների կամքին ու միտումնե-
րին, իր միջից կարողացավ առաջ քաշել այնպիսի աչքի ընկնող
գործիչներ, ինչպես Բոլորանիկովը, Մինինը և Պոթարսկին, և իր
թշնամիների դեմ մղվող պայքարի ընթացքում բացառիկ արի-
ութեան և քաջութեան ցուցաբերեց:

Լեհական պաներին չհաջողվեց հպատակեցնել ուստի ժողո-
վրդին և նրա վրին գնել ոտարերկրյա ստրկութեան լուծը: Նրանք
դաժան խրատ ստացան: Ռուս ժողովուրդը հետագա ժամանա-
կում ևս զենքը ձեռին բաղմիցս քաջարիորեն պաշտպանել է իր
յերկրի ամբողջութեանն ու անկախութեանը:

Խորհրդային Հանրապետութեան ժողովուրդներին յեղբայրա-
կան ընկերակցութեամբ նա ջախջախեց ներքին հակահեղափո-
տութեան և ինտերվենտների զորաբանակները քաղաքացիական
պատերազմի տարիներին: Նույնպիսի անփառունակ և խայտա-
ռակ վիճակի կյանքարկի ամեն մի թշնամի, վորը կհամարձակ-
վի պատերազմի սուր բարձրացնել ընդդեմ մեր սոցիալիստական
մեծ Հայրենիքի՝ ամբողջ աշխարհի աշխատավորութեան իսկա-
կան հայրենիքի:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ընդհանուր շրջադրությունը Մոսկովյան պետության մեջ	62
XVI դարի վերջում և XVII դարի սկզբին	3
Առաջին լեհական ինտերվենցիան Մոսկովյան պետության մեջ	8
Լեհերի տիրակալությունը Մոսկովայում: Մոսկվայի բնակչության ապստամբությունը լեհերի դեմ և ինքնակոչի մահը	12
Բոլոտնիկովի գյուղացիական շարժումը	14
Յերկրորդ լեհական ինտերվենցիան	18
Ճակատամարտ Մոսկվայի տակ	22
Զինված ուժերի կառուցվածքը	25
Լեհական զորքը	25
Մոսկովյան զորքը	27
Տակտիկան	32
Յերրորդ լեհական ինտերվենցիան: Լեհական թագավոր Սիգիսմունդի դուրս գալը	34
Ուժերի կազմակերպումը լեհական ինտերվենցիայի դեմ պայքարելու համար	37
Մոսկվայի դրությունը	38
Կողմա Մինինի կողքը	43
Վերջաբան	50

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0403487

215

917E 1 A. 504.